

**Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd**

Bakalárska práca

**Názov práce: Sovietsko-čínska roztržka
v rokoch 1956 - 1963**

Autor: Peter Ondris

Rok predloženia práce: 2006

Meno vedúceho práce: PhDr. Bohuslav Litera,CSc.

Čestné prehlásenie

Ja, dole podpísaný Peter Ondris potvrdzujem, že túto bakalársku prácu s názvom Sovietsko-čínska roztržka, som spracoval samostatne s použitím uvedených prameňov a literatúry.

V Prahe dňa 5.5. 2006

Podpis: _____

Pod'akovanie

Chcel by som sa poďakovať vedúcemu mojej bakalárskej práce PhDr. Bohuslavovi Literovi, CSc., ktorý mi poskytol neoceniteľné metodologické rady, ako aj odborný pohľad na danú problematiku a jej faktografickú stránku.

Zoznam použitých skratiek

Čína - historické označenie Čínskeho cisárstva, resp. v kontexte historického vývoja po roku 1949 iné označenie pre ČLR

ČLR - Čínska ľudová republika

KS - Komunistická strana

KSSZ - Komunistická strana Sovietskeho zväzu

NATO - Organizácia Severoatlantickej zmluvy

OSN - Organizácia spojených národov

SRN - Spolková republika Nemecko

USA - Spojené štáty americké

ÚV - ústredný výbor

VOSR - Veľká októbrová socialistická revolúcia

ZSSR - Zväz sovietských socialistických republík

Sovietsko-čínska roztržka

Úvod

Predmet tejto práce je dokumentácia a snaha o analýzu roztržky medzi Sovietskym zväzom a Čínskou ľudovou republikou v rokoch 1956 - 1963, ktorá mala z hľadiska medzinárodných vzťahov silne formatívny vplyv na čínsku zahraničnú politiku. Výrazne sa to prejavovalo v 60. a najmä 70. rokoch 20. storočia. Avšak aj následné nové zahraničnopolitické koncepcie Pekingu stavali na základoch položených koncepciou vytvorenou pod vplyvom roztržky.

Historické vymedzenie mojej témy by bolo takéto. V druhej polovici 50. rokov sa skomplikovali vzťahy medzi oboma komunistickými gigantmi. Prvé otvorené nezhody sa objavili v roku 1956, keď si Číňania uvedomili nebezpečie destalinizácie a Chruščovovej politiky voči východnej Európe. Navyše Chruščov po skúsenostiach z Poľska a Maďarska sa po zrušení Informbyra, rozhodol vytvoriť akúsi inú formu dozoru nad Komunistickými stranami. Mali ňou byť viac-menej pravidelné schôdzky predných predstaviteľov komunistických strán na najvyššej úrovni. Prvá takáto schôdzka sa konala v novembri 1957 v Moskve (bez účasti Juhoslávie), boli na nej vyhlásené „všeobecné zákonitosti výstavby socializmu“, tie však vychádzali zo sovietskeho politického systému. Hlavnou príčinou roztržky sa stal prechod nového moskovského vedenia ku globálnej koncepcii mierového spolužitia, ktorú v Pekingu chápali ako „antirevolučnú“. A následné súperenie o vplyv v rámci sovietskeho bloku a v Rozvojových krajinách.

Bezprostredným stimulom k definitívnemu rozkolu sa stal rozdielny prístup k otázkam Tchaj-wanu, čínsko-indickým sporom, politiky Veľkého skoku a otázky jadrových zbraní. Čínska komunistická elita od začiatku, t.j. od roku 1949, považovala Tchaj-wan za neoddeliteľnú súčasť ČĽR a v tomto ohľade podporovala Peking aj Moskva. Na druhej strane Sovietsky zväz dal jasne najavo, že nepovažuje tchajwanský problém za čisto vnútročínsku záležitosť, z hľadiska možného ozbrojeného konfliktu a nepodporí prípadný násilný pokus smerujúci k získaniu komunistickej suverenity nad týmto ostrovom. A tak nebolo žiadnym prekvapením, keď Chruščov v lete 1958 veľmi ostro reagoval na čínske bombardovanie ostrova Quemoy, držaného nacionalistami. Podobne

sa Kremeľ zachoval v dobe čínsko-indických pohraničných stretov, či už sa jednalo o boje v spornej oblasti severného Sikkimu, z 26. augusta 1959, alebo o konflikt súvisiaci s útekem Tibeťanov do Indie po povstaní na jar 1959. Vzhľadom k sľubne sa rozvíjajúcim sovietsko-indickým vzťahom zaujala Moskva k incidentom neutrálne stanovisko, neskôr dokonca dala Peking najavo, že by do budúcnosti mal revidovať svoju „krátkozrakú“ národnú politiku a podriadiť ju „internacionálnym“ záujmom. ZSSR odmietol dodať ČĽR jadrové zbrane a neskôr dokonca vypovedal zmluvu o jadrovej spolupráci.

Veľkú nevôľu Moskvy vyvolal Veľký skok. Išlo o vnútorný vývoj v ČĽR majúci celkom odlišné politicko-sociálne parametre, ako tie ktoré boli v Rusku po boľševickej revolúcii. Veľký skok priniesol odklon od sovietského modelu a vážne narušenie čínsko-sovietskej obchodnej spolupráce. Chruščov sa nedokázal zmieriť s faktom, že sa ČĽR chcela pomocou vlastnej koncepcie stať prvou krajinou, ktorá by dosiahla záverečnej fázy komunizmu. Napätie medzi oboma štátmi ešte viac vystupňovala aféra s Pcheng Te-chuajom, lebo Mao videl za maršálovou kritikou rozsiahle spiknutie podporované Sovietskym zväzom.

Roztržka otvorene prepukla na jar roku 1960 keď čínski komunisti vystúpili verejne s rozdielnymi ideologickými názormi a zanedlho potom dokonca otvorene kritizovali stanoviská Moskvy. Znamenalo to fakticky vytýčenie nároku na vlastné nezávislé postavenie v komunistickom hnutí. Sovietske pokusy o prekonanie názorových rozdielov skončili nezdarom a rozporné postoje sa prejavili aj na novom stretnutí komunistických strán v roku 1960, ktoré bolo na dlhú dobu posledné. Pre ZSSR mal spor s ČĽR ešte jeden nepríjemný následok. Peking v tomto spore podporovala Tirana, ktorej vzťah k Moskve sa vzápätí zmenil na konflikt. V lete 1960 Chruščov presadil, že sa ZSSR rozhodol čínskych komunistov exemplárne potrestať. Vypovedal vyše 300 obchodných zmlúv a požiadal o okamžité vyrovnanie dlhov za nákupy zbraní a iných tovarov. Do ZSSR sa tiež museli vrátiť sovietski poradcovia. Celá čínska komunistická špička, vrátane tradičnej promoskovskej frakcie Ústredného výboru, bola Chruščovovým zásahom značne popudená. Vznikali tak rozpory na medzistraníckej úrovni, ktoré sa postupne preniesli aj do medzištátnej a zahraničnopolitickej oblasti.

K vážnejšiemu pokusu uklľudniť napäté vzťahy došlo až vo februári 1963, keď Moskva vyzvala Peking k spoločným rozhovorom. Čínska komunistická strana vyjadrila súhlas so sovietskou iniciatívou. V júly odcestovala čínska delegácia do Moskvy. Sovieti prišli s návrhom, aby Číňania zastavili verejnú polemiku namierenú proti ZSSR, výmenou by mohla sovietska vláda

opäť rozšíriť vzájomný obchod, poslať späť svojich poradcov a prípadne pristúpiť k jednaniam o niektorých sporných územiach na sovietsko-čínskej hranici. Číňania tento obchod odmietli, nemienili totiž spraviť ideologické ústupky výmenou za zisky v materiálnej sfére. Namiesto toho navrhli zvolať stretnutie svetových komunistických strán a doporučili návrat k princípom leninizmu. V rovnakej dobe rokoval Chruščov so zvláštnym zmocnencom amerického prezidenta Averellom W. Harrimannom a zástupcom britskej vlády lordom Hailshamom o možnosti zastavenia jadrového zbrojenia. Pripravovaný dokument sa bezprostredne týkal tiež čínskych záujmov, pretože mal zaväzovať signatárov k zastaveniu jadrových pokusov v atmosfére, vesmíre, na zemi a pod vodou a mal zakázať predaj jadrových zbraní tretím krajinám. Podľa čínskeho vedenia plánovaná dohoda jasne diskriminovala rozvojový svet, keď mu prakticky znemožnila prístup k moderným vojenským technológiám. Sovietsko-čínsky summit nepriniesol hmatateľné výsledky a dokonca ani jedna zo strán neprejavila záujem o obnovenie jednaní v blízkej budúcnosti. Čínska delegácia odchádzala zo ZSSR s pocitom úplného sklamania nad sovietskym prístupom, ktorý sa podľa jej názoru ani v najmenšom nedal porovnať so Stalinovým zmyslom pre „komunistickú solidaritu“. Medzi KSSZ a Komunistickou stranou Číny sa vytvorila neprekonateľná politická a ideologická bariéra, ktorú sa nepodarilo odstrániť až do nástupu Teng Siao-pchinga a Michaila Gorbačova k moci.

V roku 1963 prešla roztržka do stavu dočasného latentného napätia. Neskôr napätie v čínsko-sovietskych vzťahoch v priebehu 60. rokov rýchlo eskalovalo, v roku 1966 došlo k prerušeniu straníckych stykov a o dva roky neskôr uzatvoril Sovietsky zväz svoje veľvyslanectvo v Pekingu. Vyvrcholila v roku 1969 keď vzájomný antagonizmus prerástol do ozbrojeného konfliktu o ostrovčeky na rieke Ussuri. Nasledovalo obdobie akéhosi ticha, ktoré trvalo až do 80. rokov, keď po výmene vedení oboch štátov, sa začal pomalý proces uvoľňovania. Proces normalizácie vzájomných vzťahov vyvrcholil v roku 1989 Gorbačovou návštevou.

Vo svojej analýze budem klásť dôraz na síce stručné, ale zároveň pokiaľ možno komplexné vykreslenie pozície obidvoch strán roztržky v každej jej fáze, z chronologického hľadiska sa sústredím na obdobie v rozmedzí rokov 1956 až 1963. Zahŕňa to jednak najdôležitejšie domáce udalosti tak aj tie medzinárodné. Vychádzajúc z názoru o ich interaktívnom prepojení, som presvedčený, že týmto spôsobom sa dajú najľahšie pochopiť motívy ich akcií ako aj reakcií na kroky podniknuté druhou stranou. Taktiež sa pokúsim určiť mieru zodpovednosti každej z nich v jednotlivých udalostiach týkajúcich sa roztržky. A vynasnažím sa definovať do akej miery boli postoje a reakcie ovplyvňované vnútornými procesmi a nakoľko zahraničnými udalosťami.

Zhodnotenie zdrojov

Knižné tituly z ktorých som čerpal by som na základe tematického hľadiska rozdelil do troch skupín. V prvej sú diela zaoberajúce sa Sovietskym zväzom, či už z hľadiska vnútropolitického alebo zahraničnopolitického. Druhú skupinu postavenú na rovnakom základe tvoria diela zaoberajúce sa ČĽR, no a konečne treťou skupinou sú práce, ktorých predmetom je roztržka sama. Z hľadiska spracovania mojej práce patria patria medzi najdôležitejšie tituly Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: *The Sino – Soviet Dispute*, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963 a Taubman, W.: *Chruščov: člověk a jeho doba*, prel. Dvořák, M., 1. vyd. v čes. jaz., BB art, Praha 2005. Prvý titul sa zaoberá sovietsko-čínskou roztržkou ako takou. Dokumentuje príčiny ako aj priebeh roztržky v jej jednotlivých fázach do roku 1963 keď bol publikovaný. Tento titul bol určite pre vypracovanie mojej práce nenahraditeľný. Používal som ho nielen ako zdroj informácií, ale hlavne v ňom bolo možné pochopiť vnútornú dynamiku roztržky. Pomohol mi jednak faktograficky preklenúť informačné medzery v ostatných tituloch, ale taktiež mi umožnil preniknúť do roztržky ako takej, do všetkých jej rovín a ako aj lepšie pochopiť pohľad obidvoch zúčastnených strán. Zatiaľ čo druhé dielo od Taubmana, Chruščov mi poskytlo neoceniteľný pohľad na faktografickú stránku roztržky bez ideologického zafarbenia. V tomto diele sú totiž vykreslované názory a pohľady Sovietov a hlavne Chruščova ako hlavného sovietskeho aktéra danej doby. Ide o rozsiahlu biografiu Chruščova. Dielo je rozsiahle a podrobne sa zaoberá celým Chruščovovým životom. Čo sa týka obdobia sovietsko-čínskej roztržky, dielo komplexne rozoberá všetky aspekty medzinárodných problémov danej doby, teda roztržku vnímame ako zasadenú do globálneho deja studenej vojny. Sovietsko-čínska roztržka je rozoberaná v kapitolách: *Okolní svět, Sám na vrcholu, Berlínska krize a cesta do Ameriky:1958-1959 a Od U-2 k botě ve Spojených národech*.

Ďalším významným titulom použitým pri vypracovávaní mojej práce je Noguee, J., Donaldson, R.: *Soviet Foreign Policy Since World War II*, New York 1988. Kniha má devet kapitól, z toho prvá je úvod, v ďalších sa potom chronologickým spôsobom zaoberá sovietskou zahraničnou politikou od vzniku ZSSR až do doby svojho vzdania v roku 1988. Ja som, vzhľadom na tematický charakter mojej práce, čerpal z kapitól 5 *The Perilous Path to Peaceful Coexistence*, 6 *The Soviet Union and the Third World* a 7 *The Socialist System Becomes Polycentric*. V menšej miere len na doplnenie informácií som sa zaujímal kapitolou 8 *The Rise and Decline of Detente*. Dajú sa tu nájsť veľmi

užitočné informácie o sovietskom pohľade na roztržku, ktorej je venovaný, vzhľadom na globálny charakter sovietskej zahraničnej politiky, primeraný priestor. Bol to hlavný zdroj informácií pre podkapitoly zamerané na sovietskú zahraničnú politiku. Knihu hodnotím ako veľmi dobrú a pre bádanie sovietskej zahraničnej politiky užitočnú. Pre oblasť sovietskeho vnútorného vývoja som využíval viaceré tituly. Jedným z nich bol aj Service, R.: *A History of Twentieth-Century Russia*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts 1997. Daný titul som využíval ako hlavný zdroj informácií pre opísanie vnútorného vývoja v ZSSR, ale taktiež aj na doplnenie údajov a ich kontrolu v oblasti sovietskej zahraničnej politiky. Myslím si, že to je na danú tému štandardné dielo, ktoré som primerane k svojim potrebám využíval. Získané informácie som kombinoval s titulom Vernadsky, G.: *A History of Russia*, New Haven, Yale University Press 1969. Ide o titul z ruských dejín, z ktorého som tiež priamo čerpal informácie, ale aj pochopenie rôznych uhlov pohľadu. Kniha mi každopádne poslúžila ako kvalitný zdroj informácií prevažne o súvislostiach a prepojení sovietskeho vnútropolitického diania so sférou zahraničnej politiky. Pre skompletizovanie sovietskeho pohľadu resp. pozície, som predchádzajúce dve diela dopĺňal titulom Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: *Východ, vznik, vývoj a rozpad sovietskeho bloku 1944 – 1989*, Nakladatelství LIBRI, Praha 2000. Titul dokumentuje a analyzuje vznik, vývoj a rozpad sovietskeho bloku a ako taká mi poslúžila ako neodcenený zdroj informácií o Sovietskom zväze. O jeho domácom ekonomickom ako aj vnútropolitickom vývoji. Rovnako mi poslúžila ako zdroj v oblasti sovietskej zahraničnej politiky. Tento titul mi taktiež poslúžil ako veľký zdroj faktografických informácií. Knihu som aktívne používal pri spracovávaní najmä pasáží zameraných na vnútropolitickú situáciu v ZSSR. Je to veľmi kvalitné dielo a pre štúdium Sovietskeho zväzu je veľmi užitočné.

Akýmsi tématickým protipólom predchádzajúcich titulov zameraných na ZSSR sú diela zaoberajúce sa ČĽR. Ide napríklad o dielo, ktoré preložil Kubeš, Z.: *Zahraniční politika a mezinárodní vztahy Čínské lidové republiky 1949-1973*. Svoboda, Bratislava-Pravda, Praha 1976. Titul dokumentuje a analyzuje zahraničnú politiku ČĽR v období 1949 až 1973. Hlavné témy, ktorými sa zaoberá sú sovietsko-čínske vzťahy, v ktorých vzájomná roztržka zaujíma veľmi významné miesto. Druhou takou oblasťou sú vzťahy ČĽR s Tchaj-wanom, ktoré ich prepájajú so vzťahmi s USA. Titul mi poslúžil ako významné vodítko pri formulovaní čínskych postojov a názorov vo sfére zahraničnej politiky. Je to pomerne kvalitné dielo, ktoré išlo miestami pre potreby mojej práce až do prílišných detailov. Pomerne stručným, ale zato výstižným dojmom na mňa

pôsobila práca, ktorú zostavil Skřivan, A. ml.: TENG Siao – pching, První muž Říše středu, EPOCHA, edice PORTRÉTY Svazek 2, Praha 1996. Tento titul je síce biografiou, ale vďaka tomu, že jeho hlavný hrdina, Teng Siao-pching, bol súčasťou partajných špičiek, tak aj keď pomerne stručne, ale predsa veľmi osožne vykresľuje situáciu z čínskeho pohľadu. Hlavne ak sa jedná o interakciu vnútropolitických udalostí so zahraničnopolitickými postojmi čínskeho vedenia. Na pomerne malom priestore autor plasticky vykresľuje vzťahy partajných špičiek, samozrejme z pohľadu Teng Siao-pchinga. To ale nijakým spôsobom nenarušuje fundamentálny výklad sovietsko-čínskej roztržky.

Ako neoceniteľné hodnotím práce v elektronickom projekte Cold War International History Project, z ktorého som čerpal a spracovával samotnú faktografiu roztržky. Ide o Bulletiny a Working Papers: <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, – The Emerging Dispute between Beijing and Moscow: Ten Newly Available Chinese Documents, 1956-1958. <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF185.pdf>, - In Memoriam: Deng Xiaoping and the Cold War. <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACFB14.pdf>, – New Russian and Chinese Evidence on the Sino-Soviet Alliance and Split, 1948-1959. <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACFC45.pdf>, – New Evidence on Sino-Soviet Rapprochement. <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, - New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962. Tieto práce sú profesionálne vypracované a zaoberajú sa všetkými aspektami roztržky, takže prácu s nimi považujem za nevyhnutnú. Ich rozsah a komplexnosť s akými celú danú tému rozoberajú neumožnili vzhľadom na predpísaný rozsah mojej práce ich plné využitie, rovnako ako hlbšiu analýzu všetkých sfér, zahraničnej ako aj vnútornej politiky ZSSR a ČĽR. Vzhľadom na pomerne malý rozsah mojej práce som sa snažil zaznamenať všetky najdôležitejšie aspekty vo všetkých sférach roztržky a dúfam, že sa mi to aj podarilo.

Použitie a význam ostatných titulov mal v tejto práci čisto konzultatívny a doplnkový charakter. V tomto smere som spomedzi zvyšných titulov pracoval trochu viac s titulom Tichvinskij, S., L.: Dejiny a súčasnosť Číny. Prel.Durmeková, Z., Pravda, Bratislava 1983, v ktorom som sa zameriaval na faktografickú a dátumovú kontrolu správnosti údajov ohľadom čínskych vzťahov v oblasti sporov s Tchaj-wanom, Indiou a Indonéziou. Zvyšné tituly plnili funkciu čisto kontroly a to ako faktografickej či dátumovej, tak aj kontroly postojov jednotlivých aktérov roztržky.

1 Obdobie spolupráce

1.1 Komunistické partnerstvo

Už od momentu keď sa v roku 1949 čínski komunisti dostali k moci a vzápätí uzavreli vojenskú alianciu so Sovietskym zväzom¹, začalo sa na Západe v odborných kruhoch diskutovať o trvalosti tohoto spojenectva. Argumentovalo sa národnou hrdosťou čínskych komunistov a ich vedomím veľkosti rozlohy a populácie Číny. Veľmi významnú úlohu tu tiež mal zohrať fakt, že čínski komunisti uskutočnili svoju revolúciu s minimom sovietskej pomoci, z čoho pramenila ich dôvera vo vlastné sily a hrdosť na seba samých.² To malo byť príčinou, prečo slepo nenasledovali a neposlúchali inštrukcie Moskvy a mali mať tendenciu skôr formulovať vlastnú domácu, ale aj zahraničnú politiku.

Prvých šesť rokov po ustanovení komunistického režimu v Číne sa vyznačovalo zdanlivou harmóniou vo vzájomných vzťahoch.³ Ale aj po Maovom víťazstve sa k nemu Stalin choval povýšene. Stalin sa čínskemu vodcovi vysmieval ako „jaskynnému marxistovi“ a po jeho návšteve v Moskve v decembri 1949, už o ňom ani neprehovoril a keď áno, tak nie lichotivo. Naopak Chruščov súdil, že Stalinova snaha vymámiť z Číňanov jednostranné obchodné ústupky je chyba. Mao chápal Stalinov skutočný postoj k nemu, popudilo ho to, ale nič nedal najavo, rovnako ako Chruščov. Oficiálne však boli obe krajiny spojenci. Jednoznačnú sovietskú prevahu v partnerstve znázorňovala ekonomická oblasť. Sovietsko-čínske ekonomické vzťahy mali dvojakú tvár. Na jednej strane to boli spokojní Číňania pri získavaní finančnej hotovosti. Na druhej strane Sovietsi prenikli na čínsky trh. Čínsky obchodný účet v ZSSR bol otvorený, takže ČĽR mohla dostávať

¹ 14.2. 1950 spojenecká zmluva medzi ZSSR a ČĽR o priateľstve a spolupráci.

² Už počas Dlhého pochodu pochyboval Stalin o komunistických perspektívach v Číne a niekedy im dokonca aj bránil, aby si tak z časti splnil svoje záväzky voči svojemu spojencovi z doby vojny Čankajškovej, z časti aby si uznieril USA a z časti snád' z obavy o neovládateľnosť tak obrovského komunistického spojenca.

³ Číňania zdôrazňovali nielen svoju oddanosť doktríne marxizmu-leninizmu, ale aj vôľu učiť sa a budovať spoločnosť podľa sovietskeho vzoru. Asi najmarkantnejším prejavom ich náklonnosti k Sovietskemu zväzu boli aktivity Spoločnosti sovietsko-čínskeho priateľstva, ktorá sa s plnou podporou KS Číny zaoberala velebením ZSSR so zvláštnym dôrazom na propagandu kultu stalinovej osobnosti. Okrem toho, vzájomnú väzbu umocňovala prebiehajúca Kórejská vojna, v ktorej ZSSR a ČĽR vystupovali ako spojenci. Ich zámerom bolo, po nezdarenom severokórejskom útoku, udržať tento režim pri živote, čo Čínu priamo zatiahlo do vojnového konfliktu a ZSSR dodával zbrane a bol veľkým ochrancom Číny pre prípad, že by sa konflikt preniesol na jej územie. Avšak táto vojna bola zároveň aj zdrojom sovietskeho tlaku na ČĽR aby tá tlačila na Kim Ir-sena. Prel. a spracoval autor z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, Introduction.

pomoc na dlh. V prvej polovici 50. rokov poskytol Sovietský zväz ČĽR okrem iného dva veľké úvery, vo februári 1950 a v októbri 1954, v celkovej hodnote približne 430 mil. dolárov⁴.

Po Stalinovej smrti sa Chruščov rozhodol zachádzať s Maom lepšie ako to robil Stalin, ktorý vzťahy s Číňanmi málo rozvrátil.⁵ Chruščov vychádzal z úvahy, že ak bol Maov „sedliacky marxizmus“ tak primitívny, ako to tvrdil Stalin, tak on mohol zohrať úlohu benevolentného učiteľa. O to ale bolo pre Chruščova drtivejšie, keď Mao namiesto vďaky a úcty, k nemu zaujal prezieravý postoj a označil ho za začiatočníka. Avšak v rokoch 1953-56 išlo všetko dobre. Nové sovietské vedenie si chcelo viac podchytiť Peking a tak v marci 1953 bola uzatvorená dohoda o sovietskej ekonomickej pomoci. V septembri 1954 odišiel Chruščov v čele veľkej sovietskej delegácie na štátnu návštevu do ČĽR kde Maovi prisľúbil rozsiahlu hospodársku aj vojenskú pomoc nahrádzajúcu úvery⁶. Zaviazal sa, že ZSSR do mája 1955 predá ČĽR svoju základňu v Port Arthur. V apríli 1955 ZSSR prisľúbil ČĽR pomoc ohľadom mierového využitia nukleárnej technológie a v roku 1957 dokonca Mosva súhlasila, že Pekingu poskytne vzorku jadrovej pumpy. V ZSSR študovali tisíce čínskych študentov a od roku 1954 boli do ČĽR vysielaní sovietski poradcovia.

A to v tomto počiatocnom období rozhodne nebolo všetko. Pri príležitosti 40. výročia VOSR⁷, stanovila sovietská vláda výšku pomoci komunistickým vládam v socialistickom tábore na 28 miliárd rubľov, čo bolo v prepočte 7 miliárd dolárov, teda aspoň podľa oficiálneho výmenného kurzu⁸. Čínsky minister financií Li Čen-nien, uviedol vo svojej správe o rozpočte z júna 1957, čínsky podiel na tomto sovietskom programe pomoci. Sovieti navýšili pomoc ČĽR na necelých 5,3 miliardy yuanov. V dôsledku neprehľadnosti zostal účel platby veľkých finančných objemov nešpecifikovaný. Keď sa k tomu pridali spomenuté dva veľké úvery z rokov 1950 a 1954, vyšplhal sa odhad čínskeho dlhu na viac ako 1,7 miliardy rubľov.⁹ Od roku 1956 začala ČĽR tento obchodný

⁴ „As to the facts of the case, even the magnitude of Soviet assistance to China is open to doubt. Only two loans of February 1950 and October 1954, providing the equivalent of \$430 million, are among the few items known of Sino-Soviet relations.“ Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 36

⁵ Čerpal som z Taubman, W.: Chruščov: člověk a jeho doba, prel. Dvořák, M., 1. vyd. v čes. jaz., BB art, Praha 2005, str. 338

⁶ Viedla ho k tomu snaha viac pripútať ČĽR k ZSSR.

⁷ November 1957

⁸ Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, str. 36.

⁹ Niektorí pozorovatelia dospeli k názoru, že najpravdepodobnejšou príčinou rastúcej čínskej zadĺženosti v 50. rokoch boli rozsiahle vojenské zásielky, poskytnuté počas a po skončení Kórejskej vojny a deficitom vytvoreným čínskymi obchodnými účtami v ZSSR. Iní odborníci sa s týmto názorom nezhodovali. Argumentovali tým, že Sovieti nemohli poskytovať ČĽR dlhodobú pomoc. Tú mali začať poskytovať vo veľkom až po podpise Dohody o vzájomnej pomoci, v apríli 1956 a znovu vo februári 1959. Taktiež tvrdili, že Číňania platili Sovietom časťou svojej produkcie. Bez ohľadu na to, ako to v skutočnosti bolo s dlhodobým čínskym dlhom, faktom zostáva postupné hromadenie veľkých

deficit ZSSR splácať a do roku 1961 ho znížila na 350 mil. dolárov. V roku 1954 začala splácať dlhodobé úvery a do roku 1961 z nich splatila 60%. Výška čínskych dlhov z tajného resp. nezverejneného dovozu, týkalo sa to importu vojenského materiálu, je neznáma¹⁰.

Ale aj počas týchto prvých rokov spolupráce boli zasievané semená budúcich rozporov. Chruščovové vykreslovanie návštevy z roku 1954 je plné horkosti. Chruščov totiž veľkomyseľne navrhol Číňanom vrátiť Port Arthur a Dairen, ale Mao namiesto toho aby bol vďačný, vzniesol námietky s poukazom na potrebu sovietskej ochrany proti USA, potom neochotne súhlasil a nakoniec požiadal Chruščova, aby v Port Arthure zanechal ťažké sovietske delostrelectvo. „Nijak by nám nevadilo vyhovieť,“ rozpomína se Chruščov, „kdyby byli Číňané ochotni za ta děla zaplatit. Ale Čou En-laj nás žádal, abychom je předali zdarma.“¹¹ Chruščov sa tiež nechvalne vyjadroval o atmosfére na Maovom dvore, ktorú nazval ako „typicky orientálnu“, lebo každý bol až neveriteľne zdvorilý, ale on to preukukol a videl za tým pokrytectvo. Celú situáciu ešte zhoršovalo, že Chruščov si nebol nikdy istý, čo má Mao na mysli. „Já jsem mu věřil a on si se mno hrál...“¹² Bez ohľadu či to tak bolo alebo nie, Číňania na neho, počas jeho návštevy ČLR v roku 1954, uplatnili dokonalú zmes žobrania a zjednávania a on to ako vždy prehnal so štedrosťou. Okrem toho Číňania predtým odmietli zaznamenať svoje požiadavky písomne a tak potom žiadali aj to, k čomu sa Moskva predtým nezaviazala. Chruščov bol rozhodnutý dosiahnuť v Pekingu triumf, ale jeho stratégia vyvolala doma pochybnosti. Jednania s Pekingom pred touto návštevou mal na starosti Mikojan, ktorého pravou rukou bol K.I. Koval¹³, podľa ktorého učinil Chruščov rozhodnutie, dať Číňanom všetko čo chceli, na základe zahraničnej politiky avšak bez znalosti jej skutočného rozsahu a problémov s tým súvisiacich. Nakoniec Mikojan Chruščova presvečil, aby aspoň dodávku niektorých závodov odložil až na dobu po roku 1960. Aj tak boli voči takejto obrovskej

krátkodobých úverov. Ekonomická pomoc sa niekedy dá len ťažko odlíšiť od obchodu s možnosťou neskoršej platby, čo bohužiaľ sovietská obchodná prax umožňovala. Išlo napríklad o povinnosť platiť 2% z celkovej ceny, a úroky pokiaľ by odberateľ prekročil dohodnutý strop. ČLR tieto možnosti hojne využívala. Vzájomná obchodná výmena v rozmedzí rokov 1950 až 1955 dosiahla takmer 1 miliardu dolárov a podstatnou mierou bola zabezpečená sovietskymi strednodobými úvermi ČLR Vychádzal som z Bakešová, I.: Čína ve XX. Století, díl 2., Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2003 a Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino– Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, kapitola Sino-Soviet Economic Relations, str. 35-38.

¹⁰ Dostupné z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, strana 159, 160 a z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 36

¹¹ Taubman, W.: Chruščov: člověk a jeho doba, prel. Dvořák, M., 1. vyd. v čes. jaz., BB art, Praha 2005, str. 339

¹² Taubman, W.: Chruščov: člověk a jeho doba, str. 339

¹³ Náместník ministra zahraničného obchodu.

pomoci v predsedníctve ÚV námiety.¹⁴ To, že Chruščov vynaložil na ČLR toľko politického a ekonomického úsilia, znamenalo, že za to veľa očakával. A keď to nedostal, tak bolo jeho sklamanie o to väčšie.

Zápornú úlohu vo vzťahoch zohrali aj nedorozumenia vo zvyklostiach. Číňania sa prekonávali v pohostinnosti. Ponúkali Sovietom vybrané čínske špeciality, ktoré u kultúrne rozdielnych hostí vyvolávali odpor.¹⁵ Aj tak boli roky 1956 a 1957 v sovietsko-čínskych vzťahoch asi najlepšie. Vtedy boli totiž najtesnejšie a najužšie. Ale aj tak boli práve vtedy zasadené ďalšie semená nezhôd v úplne iných oblastiach ako bola ekonomika.

2 Skryté výhrady

2.1 20. zjazd KSSZ a jeho následky

2.1.1 Dopad 20. zjazdu KSSZ na socialistický tábor

Nová garnitúra chcela získať spoločenskú legitimitu, rozhodla sa preto vyvolať v spoločnosti otras, ktorým by sa zmenil pohľad obyčajných ľudí na Stalina. Nové vedenie začalo okamžite s personálnymi zmenami, aby mohlo dôjsť k reforme stalinského spôsobu vládnutia. K takému otrasu došlo na 20. zjazde KSSZ, ktorý však aj zároveň načrtoľ pokiaľ až by sa v tej systémovej zmene malo ísť. Chruščovova kritika sa ale týkala len systému po roku 1934 a naopak hlásala návrat k leninizmu. Mal na to však aj osobné dôvody, lebo chcel ukľudniť stranický aparát, ktorý bol jeho mocenskou oporou, aby sa neobával, že mu budú hroziť čistky.

Na 20. zjazde došlo k veľkej zmene aj v doktrinálnej oblasti, keď Sovieti priznali možnosť rôznych ciest výstavby socializmu nielen Juhoslávii, ale aj ostatným štátom bloku. Oficiálnou sovietskou zahraničnou politikou sa stala globálna koncepcia mierového spolužitia.¹⁶ „Zmena zahraničnopolitických postojů byla sice překvapivá, avšak největší překvapení přinesl poslední den sjezdu, kdy na uzavřeném zasedání přednesl Chruščov referát „O kulru osobnosti a jeho

¹⁴ Konkrétne od Vorošilova. Spracované z Taubman, W.: Chruščov: člověk a jeho doba, prel. Dvořák, M., 1. vyd. v čes. jaz., BB art, Praha 2005, str. 339

¹⁵ Napríklad išlo o vybájené kantonské jedlo „boj draka s tygrom“, išlo o pokrm pripravený z hada a mačky, ktorý väčšina sovietskej delegácie odmietla zjesť.

¹⁶ Spracované z Noguee, J., Donaldson, R.: Soviet Foreign Policy Since World War II, New York 1988, str. 27-30.

důsledcích“. Ve čtyřhodinovém expresivním projevu nastínil relativně pravdivý, byť účelovosti nezbavený obraz Stalinovy vlády.“¹⁷ Kritizoval kult osobnosti a jeho důsledky. Chruščovovo odsúdenie stalinizmu a presadzovanie obmedzených reforiem v ostatných štátoch bloku spolu s priznaním práva na vlastnú cestu budovania socializmu, vyústili do nečakaného vzniku reformných hnutí, ktoré boli najaktívnejšie v Poľsku a v Maďarsku. Vlna tzv. nového kurzu, ktorá sa šírila krajinami bloku, však neskončila len pri personálnych zmenách a pokračovala ďalej rôznym spôsobom, rýchlosťou a s rôznymi výsledkami, ktoré spätne poznamenávali a tiež ovplyvňovali aj vývoj sovietskej politiky v Chruščovovej ére.¹⁸

Pri zvládaní situácie sa Sovietskom snažila pomôcť aj ČĽR, keď otvorene podporila postoj a postup sovietského vedenia. Bolo to hlavne inšpekčnou cestou čínskeho predsedu vlády Čou En-laja do ZSSR, Poľska a Maďarska v januári 1957. Sovieti nakoniec dostali situáciu pod kontrolu politickým tlakom na Poľsko a vojenským zásahom v Maďarsku. Finančne to kryli krátkodobými úvermi v hodnote takmer 1 miliardy dolárov. Tieto nepredvídané výdavky mali za následok predčasné ukončenie šiestej päťročnice a tiež to malo vplyv na ich rozhodnutie nezahrnúť ČĽR¹⁹ do sovietského programu zahraničnej pomoci. Číňania sa preto divili, že rebélia²⁰, nie ich, je výnosnejšia ako lojalita. Tak totiž vnímali sovietske opatrenia zo svojho pohľadu. Veď oni boli, aspoň zo svojho pohľadu, verným a spoľahlivým spojencom, ktorému bola sovietská zahraničná pomoc odoprená, zatiaľ čo napríklad problémovým európskym satelitom, Poľsku a Maďarsku, bola poskytovaná aj naďalej. A práve týmto bolo na jeseň 1956 zasadené ďalšie semeno budúcej sovietsko-čínskej roztržky.²¹ Potenciál vzájomnej spolupráce sa však ešte nevyčerpal, čoho dôkazom bol podpis sovietsko-čínskej dohody o jadrovej spolupráci²² o rok neskôr.

¹⁷ Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: Východ, vznik, vývoj a rozpad sovietského bloku 1944 – 1989, Nakladatelství LIBRI, Praha 2000, str. 305

¹⁸ Téza o rôznych cestách výstavby socializmu spolu s kritikou Stalina však rozvolnili celý blok natoľko, že to spustilo v niektorých jeho štátoch procesy vedúce k nepokojom a povstaniam. Sovietske vedenie však svojim zásahom a tlakom na ne ukázalo, že pokiaľ bolo ochotné pri tejto kritike zújsť. Preložené z Noguee, J., Donaldson, R.: Soviet Foreign Policy Since World War II, New York 1988, str. 216-217.

¹⁹ Najzávislejšieho a najväčšieho príjemcu sovietskej pomoci.

²⁰ Dostupné z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, (použitá 1.5. 2006) - Nové skutočnosti v sovietsko-čínskych vzťahoch, str. 153

²¹ Nech bola príčina nezhôd z jesene 1956 akákoľvek, faktom zostáva, že sovietská ekonomická pomoc prispela rozhodujúcou mierou k uskutočneniu programu industrializácie v ČĽR. Sovietsky podiel na čínskom zahraničnom obchode bol pred revolúciou v Číne len mizivých 5%, ale po nej prudko stúpal a v roku 1952 presiahol 50% a mal stále stúpajúcu tendenciu. ZSSR sa tak stal najväčším čínskym obchodným zahraničným partnerom. Sovietsky export do ČĽR bol v prvej polovici 50. rokov trikrát väčší ako export do všetkých rozvojových krajín dohromady. Od roku 1950 do roku 1961 vzrástla sovietsko-čínska obchodná výmena niekoľkonásobne a v roku 1961 predstavoval obrat hodnotu približne 2 miliardy dolárov. Rovnakého názoru je aj R. Lowenthal vo svojej kapitole Sino-Soviet Economic Relations, kde píše: „Russia's exports to China are three times as large as those to all under-developed countries taken together.“

2.1.2 Čínska reakcia na 20. zjazd KSSZ

Už krátko po 20. zjazde KSSZ zaznamenali rôzni stranícki pozorovatelia rozdielnosť, ba dokonca až protichodnosť v Mao Ce-tungovom posolstve²³ a znením Chruščovovho referátu, ktorý odznel o niekoľko dní neskôr. To vyvolalo v čínskom vedení prekvapenie a dalo základ možnej názorovej nezhode, prameniacej jednak z nedostatočnej informovanosti čínskeho vedenia ohľadne Chruščovových zámerov v zahraničnopolitickej oblasti a jednak z jeho samotného nesúhlasného postoja voči proklamovaným zmenám. Čínske vedenie nesúhlasilo s útokmi na Stalina s odôvodnením, že tento odklon od stalinskej ortodoxie povedie k nárastu nacionalistických a oportunistických tendencií vo svetovom komunistickom hnutí. Zároveň Mao aj napriek výhradám voči Stalinovi nemal v úmysle podryvať vlastný kult tým, že by zničil Stalinov. „Mao usoudil, že Chruščov není dost zralý na vedení tak velké země,“ a „Nikdy Chruščovovi útok na Stalina neodpustil.“²⁴

„Na září 1956 byl svolán VIII. sjezd Komunistické strany Číny. Vzhledem k vývoji v SSSR nebylo možné se vyhnout otázce postavení vůdce strany a problému tzv. kultu osobnosti.“²⁵ Celá stranická elita sa zhodla v tvrdení, že v ČLR takýto problém nebol. V tejto súvislosti sa dalo argumentovať Maovým skorším zákazom verejných osláv narodenín stranických funkcionárov a pomenovávaní na ich počesť miest a ulíc. Bezprostredne potom došlo k vyškrtnutiu niektorých kultom zaváňajúcich Maových článkov zo stanov strany. Destalinizácia v ČLR tak prebehla špecifickým spôsobom bez výmeny stranického vedenia, ktoré sa vlastne správalo akoby sa ho to vôbec netýkalo a v tomto zmysle mu vo vlastných radoch nevenovalo takmer žiadnu pozornosť. Zatiaľ ale Peking potreboval sovietskú pomoc a tak sa k nejakým protisovietským výpadom neodhodlal. Avšak čínske vedenie popudilo označenie Chruščovovej opozície ako „protistraníckej skupiny“, v ktorej bol aj zakladateľ strany Molotov. Ale aj naďalej vyjadrovalo Chruščovovi

Since 1950 Sino-Soviet trade turnover has risen several times and it now amounts to about \$2,000 million. A substantial part of Russia's exports consists of machinery and other capital goods. In 1959 half of all Soviet exports of machinery and nearly three of every four complete plants sent abroad went to China. During the last decade Soviet Russia has probably supplied complete plants and factory equipment to the tune of over \$2,000 million.“ Citované z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: *The Sino – Soviet Dispute*, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 37

²² Dohoda o jadrovej spolupráci medzi ZSSR a ČLR bola podpísaná 15.10. 1957, spracované z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, (použitie 1..5. 2006) - Nové skutočnosti v sovietsko-čínskych vzťahoch, str. 175

²³ Týkalo sa to zmienky o osobe Stalina a úlohe akú zohral.

²⁴ Taubman, W.: *Chruščov: člověk a jeho doba*, prel. Dvořák, M., 1. vyd. v čes. jaz., BB art, Praha 2005, str. 340

²⁵ Skřivan, A. ml.: *TENG Siao – pching, První muž Říše středu*, EPOCHA, edice PORTRÉTY Svazek 2, Praha 1996, str. 38

podporu. Na jeseň 1957 odišiel Mao na svoju druhú návštevu ZSSR pri príležitosti 40. výročia VOSR. Jasnesie znamenie skutočných čínskych postojov dalo Maove chovanie behom tejto návštevy. Chruščov ho, v kontraste so Stalinom, zahŕňal pozornosťou a pohostinnosťou. „Prátenštnější a uctivejší“²⁶ už ani nemohol byť a predsa z Maa ako odpoveď takmer vždy vyžarovala nespokojnosť a neúcta. Práve Chruščovové úsilie vynahradiť nevhodné chovanie, ktorého sa Maovi dostalo v roku 1949 od Stalina, znamenalo v Maovom podaní výpady proti Chruščovovi. „Podívejte se, jak jinak s námi nyní zacházejí,“ pohrdlivo poznamenal. „I v téhle komunistické zemi se ví, kdo je mocný a kdo slabý. Takoví snobové!“²⁷ Chruščov Maa totiž nechápal. Nedošlo mu, že Mao je veľký vodca a že človek pred ním proste nemohol len tak niečo povedať.

2.1.3 Vývoj vzájomných vzťahov v rámci svetového komunistického hnutia

Neskôr v roku 1963 bolo v sovietskej stránickej tlači publikované, že jedna z hlavných čínskych výhrad voči Sovietom (prezentovaná na svetovej konferencii komunistických strán, ktorá sa konala v novembri 1960 v Moskve), bolo Chruščovovo pochybenie keď s Pekingom predom nekonzultoval pripravované zrušenie Stalinovho kultu osobnosti. Paradoxné na celej záležitosti bolo, že Chruščov pri vyžadovaní od ostatných komunistických strán, aby slepo prevzali a nasledovali líniu stanovenú v Moskve²⁸, vychádzal z pozície hegemóna a vodcu svetového komunistického hnutia, ktorú Stalin presadzoval a ktorá veľmi závisela na jeho osobnej prestíži. Keď však už raz bol tento bývalý vodca medzinárodného komunistického hnutia označený ako tyran, začali sa vo svetovom komunistickom hnutí ozývať hlasy spochybňujúce Chruščovove nadradené postavenie a z neho prameniace právo na zasahovanie do iných KS a prijímanie rozhodnutí záväzných pre všetky KS. Z tohoto pohľadu to už nebol problém len Pekingu, ale všetkých KS vo svetovom hnutí.²⁹

Číňania sa síce dovoľávali „starých dobrých časov“ a múdrosti Stalinových rozhodnutí, avšak to čo bolo hlavným problémom vo vzájomných vzťahoch, bola neochota Sovietov konzultovať

²⁶ Taubman, W.: Chruščov: člověk a jeho doba, prel. Dvořák, M., 1. vyd. v čes. jaz., BB art, Praha 2005, str. 343

²⁷ Taubman, W.: Chruščov: člověk a jeho doba, str. 343

²⁸ Išlo o zníženie významu prínosu Stalina v rámci svetového komunistického hnutia.

²⁹ Čerpal som z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 2

závažné rozhodnutia s medzinárodným dopadom s ostatnými. V post-stalinskom období tak vyvstala otázka polycentrizmu³⁰ v medzinárodnom komunistickom hnutí.³¹

Daný stav vyžadoval nový mechanizmus medzistraníckych konzultácií, podobný tomu v Kominterne. Avšak KSSZ si už zvykla na svoje vedúce postavenie v rámci komunistického hnutia ako aj na slobodu pri prijímaní takmer všetkých rozhodnutí. V mnohých KS mimo ZSSR sa však medzi členmi rozširoval názor o efektívnosti zriadenia akejsi najvyššej rady, ktorá by koordinovala stanoviská a aktivity jednotlivých KS v boji proti kapitalizmu. V tejto situácii sa zdalo, že KS Číny zaujíma kompromisné stanovisko medzi niektorými nesovietskými KS, požadujúcimi samostatnosť pri rozhodovaní na základe národných špecifik a pozíciou akceptujúcou vedúce postavenie KSSZ.³² Robila to z dôvodu zachovania jednoty komunistického hnutia, ale najmä socialistického tábora t.j. štátov kde boli komunisti pri moci.³³ Aplikácia čínskeho stanoviska v praxi uzrela svetlo sveta na jeseň 1956 v súvislosti s udalosťami v sovietskych satelitných štátoch v Európe.³⁴

Konkrétne stanoviská, ktoré Peking zaujal k udalostiam v sovietskych európskych satelitoch sú menej dôležité ako fakt, že vôbec nejaké stanovisko zaujal. Nepokoje sa totiž odohrali v sovietskej sfére vplyvu v Európe a Číny sa to nemalo nijakým spôsobom dotýkať. Išlo teda o prelomovú udalosť, keď sa Čína dožadovala práva môcť vyjadriť svoj názor v záležitosti takéhoto charakteru. Nezdá sa, že by čínske iniciatívy boli v Moskve nevítané, totiž najmä potom ako udalosti nabrali až

³⁰ Mám na mysli otázku vzťahov medzi KSSZ a ostatnými KS vo svetovom komunistickom hnutí, špeciálne s KS ČLR.

³¹ V období keď komunisti boli pri moci iba v ZSSR, bolo logické, že ostatné KS sa obracali na Moskvu s prosbou o pomoc a vedenie. V praxi však KSSZ kontrolovala a k svojim záujmom využívala ostatné KS. Lenže v dobe keď aj v niektorých iných štátoch boli pri moci komunistické strany, nebolo vhodné, aby si jedna KS privlastnila právo samostatne rozhodovať o doktrínálnych otázkach či záležitostiach zahraničnopolitického charakteru dotýkajúcich sa nielen jej samotnej.

³² Podľa tohoto kompromisného pohľadu mali ostatné komunistické štáty získať úplnú samostatnosť pri rozhodovaní o otázkach vnútrostraníckeho, resp. vnútroštátneho charakteru. V prípade všeobecných záležitostí mal byť počť ich hlas spolu s ostatnými KS, avšak v otázkach spoločného záujmu v zahraničnopolitickej oblasti mali uznávať privilegované postavenie KSSZ. Týmto postojom sa KS ČLR dostala do čela iniciatív požadujúcich prehodnotenie vzťahov v rámci socialistického tábora. Spracované autorom z prekladu titulu Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 1-3

³³ Na druhej strane čínski komunisti zastávali jeden z najtvrdších postojov v otázke juhoslovanskej cesty. Titoizmus vinili z „neodpušiteľného“ zločinu, keď zaujal neutrálnu pozíciu medzi oboma blokmi. Rovnako odsudzovali všetkých, ktorí tento postoj tolerovali. Ako zdroj som použil <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, (použitie 1.5. 2006) - The Emerging Dispute between Beijing and Moscow: Ten Newly Available Chinese Documents, 1956-1958, str. 173-174

³⁴ V prípade Poľska, kde Strana nikdy nestratila kontrolu nad armádou a tak nebola nastolená otázka jeho odchodu z bloku, stránila Čína Gomulkovi a aktívne Chruščova odrádzala od vojenskej intervencie proti Poľsku, v reakcii na odmietnutie jeho požiadavku na prerušenie zasadania pléna PSDS, ktoré si zvolilo za svojho 1. tajomníka Gomulku aj proti značnej nechuti Chruščova. Ohľadom Maďarska, kde KS stratila kontrolu nad ozbrojenými silami a hrozilo, že vystúpi z Varšavskej zmluvy a obnoví sa v ňom multipartajný systém, Čína nabádala ZSSR k rozhodnému zásahu proti povstalcovi. Išlo teda o dva rozdielne postoje, ktoré ale vychádzali z istej ucelenej politickej a ideologickej koncepcie. Dostupné z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, (použitie 1.5. 2006) - The Emerging Dispute between Beijing and Moscow: Ten Newly Available Chinese Documents, 1956-1958, str. 173

nečakane rýchly spád a hlavne v Maďarsku sa vymkli Sovietom spod kontroly. Zmätok v sovietskom vedení tým vyvolaný, bol z časti prekonaný aj vďaka čínskej asistencii. Tieto udalosti posilnili v KS ČĽR pocit vlastnej dôležitosti a významu. Zastávali názor, že kontrarevolúcie a konflikty medzi jednotlivými štátmi, kde boli pri moci komunisti, sa týkali všetkých KS a nie len KSSZ. Bol to znak tendencie, vo svetovom komunistickom hnutí, usilujúcich o oslabenie najvyššej autority KSSZ, ktorú požívala za Stalina a ktorú sa Chruščov, napriek odsúdeniu Stalinizmu, snažil zachovať. Číňania však v žiadnom prípade nechceli Sovietom odopierať ich zvláštne postavenie a úlohu v rámci socialistického tábora. Naopak uznávali ich vodcovskú úlohu a súhlasili s potrebou jednotného frontu na čele so ZSSR.

2.2 Vzájomné vzd'alo vanie sa

2.2.1 Nezhody v zahraničnej politike

Už v rokoch po Stalinovej smrti začalo nové sovietské vedenie utvárať nové koncepcie zahraničnej politiky. S definitívnym presadením sa Chruščova došlo aj k postupnému vyprofilovaniu nových zahraničnopolitických koncepcii. Prejavilo sa to predovšetkým v dvoch oblastiach. V obidvoch prípadoch nový sovietsky prístup vzbudzoval v Pekingu nevôľu a zároveň dotváral čínsky pohľad na ZSSR do akéhosi uceleného názoru. V prvom rade išlo o vzťahy so Spojenými štátmi³⁵, s ktorými sa chcel Chruščov vo dvojici, na základe veľmocenského štatútu, dopracovať k dohode ohľadom Indočíny, Rakúska a nakoniec aj otázka Berlína. V zahraničnopolitickej oblasti bola pre ZSSR prvoradá snaha zabrániť SRN remilitarizáciu a vstup do NATO. Kôly otázke Nemecka a Rakúska sa konala ministerská konferencia štyroch veľmocí³⁶. A aj keď tam nebol v daných otázkach dosiahnutý pokrok, jej účastníci sa dohodli zvolať do Ženevy konferenciu na prerokovanie otázok Kórei a Indočíny³⁷, na ktorú sa ZSSR podarilo presadiť účasť zástupcov ČĽR. „Rok 1955 byl rokem průlomů a Chruščov se představil jako politik schopný dosahovat kompromisů. K výsledkům tohoto postoje patřilo uzavření mírové smlouvy

³⁵ Dostupné z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, (použitie 1.5. 2006) - Nové skutočnosti v sovietsko-čínskych vzťahoch, str. 175

³⁶ Konferencia ministrov zahraničia prebehla 25.1. až 18.2. 1954 v Londýne.

³⁷ Tá sa konala 24.4.-21.7. 1954 a jej jediným výsledkom boli tzv. ženevské dohody o Indočíne.

s Rakouskem.³⁸ A hoci sa vzťahy so Západom následne ochladili v dôsledku vstupu SRN do NATO³⁹ a následnej sovietskej reakcie v podobe založenia vlastného vojenského paktu Varšavskej zmluvy⁴⁰. Sovietský postoj sa ukázal byť pragmatický. To umožnilo konanie ženevskej konferencie⁴¹ štyroch veľmocí na najvyššej úrovni, ktorá sa konala prvýkrát po desiatich rokoch.

Druhá oblasť, ktorá sa tešila novému sovietskému prístupu, bola oblasť Ázie.⁴² Konkrétne išlo o Indiu⁴³ a Indonéziu, s ktorými chcel rozvíjať úzku spoluprácu⁴⁴. Čo sa týkalo ČLR, tá zo začiatku nevidela v sovietskej iniciatíve ohľadom USA žiadny problém. Vnímala to ako ďalšiu iniciatívu v rámci rokovaní týkajúcich sa európskych sporných otázok, ktoré už prebiehali s prestávkou niekoľko rokov. Výčitky Moskve boli zamerané na jej politiku voči Indii a Indonézii, s ktorými mala Čína spory.⁴⁵ V momente keď sa však prejavili skutočné výsledky zlepšenia americko-sovietskych vzťahov, Číňania zbystrili pozornosť, že v čom by pre nich takéto zblíženie dvoch superveľmocí mohlo byť užitočné. Ich záver bol viac-menej jasný, takmer v ničom. Ba naopak, pre Peking sa stalo ešte nepravdepodobnejšie dosiahnuť vyriešenie svojich problémov s USA podľa svojich predstáv. Chruščov totiž považoval za prioritnú otázku Berlína a všetky eventuálne ťažko vydobyté americké ústupky sa mali týkať iba a len toho. Rozhodne nemienil trieštiť svoje úsilie aj na čínske požiadavky. Pochopiteľne ČLR sa cítila byť odstránená. S najväčšou pravdepodobnosťou v tomto období, keď sa Chruščov otočil chrbtom k Číne, začína čínske vedenie považovať Chruščova za nedôveryhodného. Pre Peking tak vyvstala otázka ako by mohol zabrániť resp. zmierniť novú sovietsku zahraničnú politiku. Tradičnými prostriedkami to nebolo možné. Sovietskej ekonomike sa v tomto období darilo veľmi dobre a taktiež medzinárodná prestíž ZSSR, v dôsledku jeho kozmického programu, bola z pozície Číny neotrasiteľná. Čínski komunisti vnímali nové sovietske vedenie na čele s Chruščovom ako heretikov. Ich snahou preto bolo ukázať Sovietov svetu

³⁸ Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: Východ, vznik, vývoj a rozpad sovietského bloku 1944 – 1989, Nakladatelství LIBRI, Praha 2000, str. 304

³⁹ 5.5. 1955 ratifikované parížske dohody, ktoré umožňovali vstup SRN do Organizácie Severoatlantickej zmluvy (NATO).

⁴⁰ Varšavská zmluva, vojenský pakt sovietského bloku bola založená 14.5. 1955

⁴¹ Konferencia sa konala v dňoch 18.-23. 7. 1955. Stretli sa na nej vrchní predstavitelia vlád USA, ZSSR, Veľkej Británie a Francúzska. Jej prínosom bolo zmiernenie medzinárodného napätia.

⁴² Nové sovietske vedenie pochopilo potenciál Rozvojového sveta a význam aký pre ZSSR mohol mať. Preto začalo uskutočňovať politiku prenikania do tejto časti sveta. Sovieti podporili konferenciu v Bandungu z 18.- 24.4.1955. Následne Chruščov podnikol svoju prvú ázijskú cestu, počas ktorej v dňoch 18.11. až 19.12. 1955 navštívil Indiu, Barmu a Afganistan.

⁴³ Dostupné z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, str. 175

⁴⁴ Problém z pohľadu Pekingu bol v tom, že USA predstavovali pre ČLR najväčšieho nepriateľa a so zvyšnými dvomi krajinami mal značné spory.

⁴⁵ Vychádzal som z Noguee, J., Donaldson, R.: Soviet Foreign Policy Since World War II, New York 1988, str. 148-153. Podrobnejšie sa týmto sporom venujem na nasledujúcej strane.

ako tých, čo zrádzajú princípy hájené Leninom a Stalinom. To malo podlomiť ich silnú pozíciu. Čínske vedenie dúfalo, že tak Sovietov prinúti k akémusi kompromisu, kde by si výmenou za akýsi ideologický odpustok, od Sovietov vymohli ich ústupky vo sfére zahraničnej politiky.

Z pohľadu Moskvy išlo o to, že pestovaním priateľských vzťahov s novými nacionalistickými vládami mladých ázijských štátov sa Moskva snažila ovplyvňovať ich zahraničnú politiku tak, aby bola v súlade s tou sovietskou.⁴⁶ Bolo preto pre ňu neprípustné vzdať sa tejto lákavej možnosti, ktorá sa jej ponúkala, len kvôli želaniu Peking. Naopak Sovieti permanentne vyčítali ČLR jej zaslepenú národnú zahraničnú politiku, ktorú mala podriaďiť širším internacionálnym záujmom.⁴⁷

Čína aj naďalej pokračovala v nepriateľských vzťahoch s Indiou a Indonéziou a to aj napriek očividne nesúhlasnému postoju Moskvy.⁴⁸ Zmienené spory ČLR s Indiou a Indonéziou sa paradoxne netýkali čínskej podpory revolučných živlov, ale územných sporov a podpory tibetských rebelantov v prípade Indie a otázky práv čínskych obyvateľov v Indonézii, kde sa postoj ČLR vymykal zo zahraničnopolitickej línie uplatňovanej celým socialistickým táborom. Peking sa stal ochrancom drobných čínskych podnikateľov v Indonézii, ktorej vláda zrušila čínštinu ako oficiálny obchodný jazyk v snahe obmedziť ich vplyv v krajine. V duchu socialistickej jednoty však ČLR očakávala keď nič iné aspoň morálnu podporu od Sovietov.

2.2.2 Sovietské aktivity

V roku 1958 Moskva, zjavne bez predchádzajúcej konzultácie s Pekingom, vyvinula niekoľko iniciatív na globálnej úrovni, ktoré mohli Číňania vnímať, že ich poškodzujú. Išlo o sovietsku reakciu na vyslanie amerických jednotiek do Libanonu, keď Chruščov vyzýval na zvolanie konferencie troch západných mocností⁴⁹, ZSSR a Indie. Západné mocnosti sa však zdráhali a navrhli predložiť celú záležitosť Rade bezpečnosti OSN. Chruščov ale urýchlene napísal do Peking dopis, v snahe zabezpečiť si podporu ČLR v tejto otázke⁵⁰. Celá záležitosť prerokovávaná

⁴⁶ Vychádzal som z Nogee, J., Donaldson, R.: Soviet Foreign Policy Since World War II, New York 1988, str. 176-178

⁴⁷ Čerpal som z Nogee, J., Donaldson, R.: Soviet Foreign Policy..., str. 177-182 a z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 9-10

⁴⁸ <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, (použitie 1.5. 2006) – The Emerging Dispute between Beijing and Moscow: Ten Newly Available Chinese Documents, 1956-1958, str. 175-176

⁴⁹ Spojené štáty, Veľká Británia a Francúzsko

⁵⁰ Sovieti boli proti tomuto návrhu, lebo čínske kreslo v Rade bezpečnosti OSN bolo v tej dobe obsadené predstaviteľom Tchaj-wanu.

stredovýchodných problémov medzi veľmocami tak upadla do úzadia. Pozorovateľom z diplomatických kruhov bolo už vtedy jasné, že medzi ČĽR a ZSSR nebolo všetko v poriadku. ČĽR totiž veľmi dôrazne protestovala proti sovietskej snahe uskutočniť medzinárodnú konferenciu zaoberajúcu sa aktuálnymi problémami Stredného východu bez účasti ČĽR. Možno ešte viac ako prípadné prerokovávanie daných problémov v Rade bezpečnosti OSN, pobúrila ČĽR skutočnosť, že na jej miesto vo veľkej päťke mala byť na eventuálnej konferencii, dosadená India ako reprezentant Ázie. Číňania trvali na svojom postavení jednej z piatich svetových mocností so stálym kreslom v Rade bezpečnosti OSN, aj keď stále ešte neuznané Spojenými štátmi. A tak síce tolerovala stretnutia ostatných štyroch mocností bez nej, ohľadom európskych záležitostí, avšak v prípade otázok týkajúcich sa Ázie, jej nahradenie Indiou bolo pre ňu neprijateľné. Bola to azda jedna z najväčších Chruščovových taktických chýb, keď si myslel, že Číňania prekúsnu takúto urážku.

2.2.3 Čínske aktivity

Soviety boli zase dotknutí odklonom od svojho modelu cesty budovania socializmu a dosiahnutia komunizmu, keď Číňania prehlásili, že pomocou vlastnej, silne utopickej, koncepcie tzv. Veľkého skoku vpred, mali byť schopní ako prví dosiahnuť štádia komunizmu. V podstate išlo o to, že v rokoch 1958 až 1962 sa Mao Ce-tung pokúsil o radikálnu akceleráciu ekonomického rastu ČĽR.

Sovietov na tom popudzoval nielen fakt, že by ich Číňania dobehli resp. predbehli, ale že by to uskutočnili na základe vlastnej cesty a že by pri tom preskočili celú jednu historickú etapu. Zároveň však Sovietski znevažovali čínsku koncepciu, ktorú nepovažovali za vedeckú, čo dokazuje aj Chruščovovo pohrdavé vyjadrenie sa o Veľkom skoku počas svojej návštevy ČĽR, ktoré čínske vedenie pobúrilo. Chruščov a Mikojan išli dokonca tak ďaleko, že v priebehu rokovaní s USA popreli význam komún v ČĽR. Je isté, že ani krach celého megalománskeho projektu neodstránil všetky sovietske podozrenia a rozhorčenie.⁵¹

⁵¹ Sovietsky postoj k Veľkému skoku som spracovával z Vernadsky, G.: A History of Russia, New Haven, Yale University Press 1969 a Noguee, J., Donaldson, R.: Soviet Foreign Policy Since World War II, New York 1988, str. 226

2.2.4 Rokovania vo vile Cung-nan-chaj

Vyhliadky sovietsko-čínskych vzťahov sa ešte na jeseň 1957 zdali sľubné. Na novembrovej konferencii KS v Moskve, Mao podporil vedúcu úlohu ZSSR v bloku. Chruščov priľúbil poskytnúť Pekingu vzorku jadrovej zbrane a pomoc Číňanom vo vývoji rakiet. V lete 1958 sa však situácia zmenila. Išlo o to, že včase keď Mao zahájil tzv. Veľký skok vpred a snažil sa zvýšiť čínsku sebestačnosť, navrhol Chruščov novú formu vojenskej závislosti ČĽR na ZSSR. Sovietské vojnové námorníctvo plánovalo rozmiestnenie nových ponoriek v Tichom oceáne. Udržovanie spoľahlivej komunikácie s nimi zo sovietského územia by bolo obtiažne a neúnosne drahé. Dlhovlnné rádiové stanice na čínskom pobreží, ktorých výstavbu Moskva navrhla, by mohli obsluhovať nielen sovietske ponorky, ale tiež spoločnú sovietsko-čínsku ponorkovú flotilu, čo bol ďalší návrh Moskvy. Sovieti očakávali pozitívnu reakciu Pekingu. Lenže keď sa sovietsky veľvyslanec Pavel Judin dňa 22. júla 1958, stretol s Maom, ten odsúdil nielen tieto návrhy, ale aj sovietsky šovinizmus a Chruščovov obzvlášť. Číňania totiž chápali dlhovlnnú stanicu ako spôsob získania sovietskej vojenskej základne v ČĽR a spoločnú flotilu ako náhradu za pomoc pri výstavbe vlastnej. V prípade spoločného velenia požadovali Číňania nehorázne aj spoločné velenie nad všetkými sovietskymi vojskami. Mao s Judinom nechcel ďalej jednať a povedal mu nech zavolá Chruščova, aby prišiel. Chruščov v domnení, že ide o nedorozumenie rýchlo prišiel a všetko sa snažil podrobne vysvetlovať. Mao ho ale hrubým a urážlivým správaním urazil, robil sa, že nerozumie čo je to spoločná flotila. Nakoniec ho Chruščov požiadal o možnosť dopĺňovania paliva sovietskych ponoriek v čínskych prístavoch, výmenou za obdobnú možnosť čínskych ponoriek v sovietskych. Mao to odmietol „Nechceme užívať vašeho Murmansku a nechceme také, abyste vy príplouvati k nám.“ Potom dodal „Brity, Japonce i ďalší cizince, kteří u nás byli dlouho usazeni, jsme už vyhnali, soudruhu Chruščove. Já to ještě jednou zopakují. My už nechceme, aby někdo našeho území užíval k dosahování svých vlastních cílů.“⁵² Nasledujúci deň Mao čakal Chruščova v bazéne,

⁵² Taubman, W.: Chruščov: člověk a jeho doba, prel. Dvořák, M., 1. vyd. v čes. jaz., BB art, Praha 2005, str. 391. <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, (použitá 1.5. 2006) – The Emerging Dispute between Beijing and Moscow: Ten Newly Available Chinese Documents, 1956-1958, str. 154-159. Vzájomné nezhody pri rokovaní o týchto otázkach pramenili z toho, že vzhľadom na konkrétne zahraničnopolitické kroky ČĽR, ktoré boli v zahraničí a aj v ZSSR vyhodnotené ako agresívne, ju Sovieti nebrali ako rovnocenného partnera a odmietali jej poskytnúť technické informácie vo viacerých delikátnych prípadoch, napr. v prípade radaru s dlhým dosahom, v otázke balistických rakiet či jadrových zbraní. Problémom bola tiež otázka velenia spoločných jednotiek a vojsk dislokovaných na území druhej strany, rovnako ako v prípade spoločnej ponorkovej flotily a sovietskych základní na území ČĽR, nad ktorými chceli mať Číňania velenie. Spracované z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, (použitá 1.5. 2006) – The

kde sa predvádzal ako dobre vie plávať a pohrdlivo sa choval k Chruščovovi. Sovietská delegácia odchádzala domov s myšlienkou, že to najhoršie už pominulo. Lenže Mao bez toho aby Moskvu dopredu upozornil, zahájil 23. augusta ostreľovanie pobrežných ostrovov Quemoy a Matsu.

2.2.5 Otázka Taiwanu a jadrových zbraní

Čínska komunistická elita od začiatku, t.j. od roku 1949, považovala Tchaj-wan za neoddeliteľnú súčasť ČĽR a v tomto ohľade podporovala Peking aj Moskva. Na druhej strane Sovietsky zväz dal jasne najavo, že nepovažuje tchajwanský problém za čisto vnútročínsku záležitosť a nepodporí prípadný násilný pokus smerujúci k získaniu komunistickej suverenity nad týmto ostrovom⁵³. Dňa 23.8. 1958 ostreľovala a následne sa neúspešne pokúsila o inváziu na ostrov Quemoy, armáda ČĽR. 4.9. pohrozil štátny tajomník Dulles v rámci ochrany pobrežných ostrovov vojnou. Nasledujúci deň prišiel do ČĽR narychlo sovietsky minister zahraničných vecí Gromyko, podľa ktorého prišiel Mao s absurdným plánom spoločných akcií v prípade amerického jadrového útoku na ČĽR. Situácia okolo pobrežných ostrovov sa ukludnila 6.9.1958, keď MZV ČĽR vydalo prehlásenie o práve ČĽR riešiť čínske konflikty bez zasahovania cudziny a zároveň interne navrhlo vláde USA obnoviť dvojstranné konzultácie prerušené v roku 1956. USA zareagovali na iniciatívu ČĽR kladne ešte v ten istý deň. Tým bolo akútne nebezpečie vzniku vojnového konfliktu v oblasti pobrežných ostrovov zažehnané a obe čínske armády sa prestali navzájom provokovať. ZSSR po celú dobu akútneho nebezpečia mlčal. Až deň potom, ako bol konflikt urovnaný, 7.9. 1958, vydal v tej chvíli už bezcenné prehlásenie, že "...útok na ČĽR by byl zároveň útokem na SSSR."⁵⁴ Bola to jedna z kamufláží, ktorými obe strany, čínska i sovietská, zatiaľ pred svetom tajili vzájomné nezhody. Na druhej strane keby vypukla americko-čínska vojna, bol by do nej pravdepodobne

Emerging Dispute between Beijing and Moscow: Ten Newly Available Chinese Documents, 1956-1958, str. 153-159 a <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACFB14.pdf>, (použitie 1.5.2006) – New Russian and Chinese Evidence on the Sino-Soviet Alliance and Split, 1948-1959, str. 21-24

⁵³ Dostupné z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, (použitie 1.5. 2006) - Nové skutočnosti v sovietsko-čínskych vzťahoch, str. 174

⁵⁴ Bakešová, I., Fürst, R., Heřmanová, Z.: Dějiny Taiwanu, Nakladatelství Lidové Noviny, Praha 2004, str. 114,

zatiehnutý aj ZSSR. Jedným z dôvodov, prečo Mao krízu vyprovokoval, bola snaha zmarit' Chruščovove úsilie na uvoľnenie napätia s Washingtonom.⁵⁵

Naopak Sovieti celú záležitosť chápali v globálnych súvislostiach studenej vojny, v rámci ktorých pre nich Taiwan nepredstavoval prvoradý cieľ ich zahraničnej politiky, ale každopádne jedno z najväčších bezpečnostných rizík na eskaláciu medzinárodného napätia. ZSSR diplomaticky podporoval ČĽR na pôde medzinárodných organizácii, ale rozhodne sa nemienil podieľať a ani podporiť ozbrojenú agresiu proti Taiwanu. Inými slovami kým pre ČĽR bola otázka Taiwanu jednou z prvoradých zahraničnopolitických priorít, tak pre ZSSR to bol problém vyvolávaný krátkozrakou, nacionalistickou a avanturistickou politikou ČĽR, ktorý v globálnej rovine medzinárodných vzťahov rozhodne nestál za ozbrojený konflikt s USA. A tak nebolo žiadnym prekvapením, keď Chruščov v lete 1958 veľmi ostro reagoval na čínske bombardovanie ostrovov Quemoy a Matsu, držaných nacionalistami.

Silne formatívny vplyv na Chruščovov následný postoj k politike ČĽR vo vzťahu k jej susedom ako aj k dodaniu vyspelých vojenských a jadrových technológií zo ZSSR mali jeho neformálne rozhovory s Mao Ce-tungom z leta 1958, ktorého vízie pokladal za príliš bojovné.⁵⁶ Takéto čínske agresívne správanie vyvolávalo obavy Moskvy z použitia jadrových zbraní Pekingom v prípade, keby by ich vlastnil. A sovietske memorandum zo 7.9. 1958 by sa preto dalo považovať za akúsi minimálnu satisfakciu poskytnutú ČĽR, potom ako ZSSR stále odkladal dodať jej hotové jadrové zbrane.⁵⁷ K sovietským obavám prispel aj rast napätia na čínsko-indických hraniciach. Jedným z najdôležitejších následkov sovietských obáv z požitia jadrových zbraní ČĽR v

⁵⁵ Iný pohľad na krízu vrhá rovina tzv. čínsko-čínskych vzťahov. Obe čínske strany zaujali v roku 1958 ku konfliktu postoj, ktorý sa nám môže zdať iracionálny, ale z hľadiska čínskeho chápania problému je zásadný a logický. Snažili sa sebe aj svetu pripomínať, že konflikt medzi nimi nie je konfliktom medzi čínskou pevninou a ostrovom Taiwan, ale novou etapou občianskej vojny započatej v roku 1946 a tak strelbu nezastavili. Od septembra 1958 na seba symbolicky cez úžinu strieľali, v nepárne dni z pevniny smerom k ostrovu a v párne dni z ostrovov smerom k pevnine. S touto symbolikou vydržali až do konca 70. rokov. Spracované z Bakešová, I., Fürst, R., Heřmanová, Z.: Dějiny Taiwanu, str. 114

⁵⁶ <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACFB14.pdf>, (použitá 1.5.2006) – New Russian and Chinese Evidence on the Sino-Soviet Alliance and Split, 1948-1959, str. 22. Sovietov nemilo prekvapili Maove bojovné vyhlásenia ešte z roku 1957 a neskôr ich postoj potvrdzoval aj následný vývoj vzťahov ČĽR s viacerými jej susedmi. Podobne rezervovaný postoj ako v prípade krízy v Taiwanskej úžine, zaujal Kremľ voči ČĽR v dobe čínsko-indických pohraničných stretov, či už sa jednalo o konflikt súvisiaci s útekem Tibetčanov do Indie po povstaní na jar 1959, alebo o boje v spornej oblasti severného Sikkimu. Vzhľadom k sľubne sa rozvíjajúcim sovietsko-indickým vzťahom zaujala Moskva k incidentom neutrálne stanovisko a neskôr dokonca dala Pekingu opakované najavo, že by do budúcnosti mal revidovať svoju „krátkozrakú“ národnú politiku a podriaďiť ju „internacionálnym“ záujmom. Vychádzal som z diela Skřivan, A. ml.: TENG Siao – pching, První muž Říše středu, EPOCHA, edice PORTRÉTY Svazek 2, Praha 1996, str. 43

⁵⁷ Spracované z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACFB14.pdf>, (použitá 1.5.2006) – New Russian and Chinese Evidence on the Sino-Soviet Alliance and Split, 1948-1959, str. 23

prípade ich vlastníctva bolo, že dňa 20.6. 1959 ZSSR vypovedal zmluvu o jadrovej spolupráci s ČĽR a odmietol jej poskytnúť už hotové jadrové zbrane⁵⁸.

Chruščov si už v roku 1958 uvedomil možnosť nahradenia Číny Indiou⁵⁹. Išlo o ním navrhovanú konferenciu veľkej päťky za účasti štyroch výťazných veľmocí a Indie, ktorá tam mala na mieste ázijskej mocnosti nahradiť ČĽR. V tomto dvorení sa Indii pokračovali aj počas čínsko-indického pohraničného konfliktu⁶⁰, vyhýbajúc sa pritom veľmi starostlivo stráneniu ČĽR. Tieto nezhody medzi Moskvou a Pekingom vyplývali z faktu, že Moskva stránila protivníkom Pekingu v regióne, ktorý Peking považoval skôr za predmet svojho záujmu ako Moskvy.

2.2.6 Chruščovova návšteva ČĽR na jeseň 1959

Koncom septembra 1959, hneď po návrate z návštevy USA, odišiel Chruščov na návštevu ČĽR pri príležitosti 10. výročia vzniku ČĽR. V Pekingu ho prijali chladne. Chruščov nadšene vyprával o svojej návšteve USA. „Chruščov Číňany pokáral, že „ublížili“ Nehruovi (území, o než vedou Peking a New Delhi spor, je „jen mrazivá pustina, kde nikdo nebydlí“, prohlásil)⁶¹, ďalej ich pokáral, že ostreľovanie pobrežných ostrovov predom nekonzultovali s Moskvou a celé to komentoval slovami „nevíme, jaká bude ze dne na den vaše politika“.⁶² Nasledovala hádka sovietskej delegácie s čínskym vedením.⁶³ V snahe obnoviť priateľské ovzdušie hovoril Chruščov na recepcii pre päť tisíc hostí v budove Všečínskeho zhromaždenia ľudových zástupcov príliš dlho. Avšak sám si svoj zámer pokazil radením Číňanom, aby neskúšali rozhodnosť „amerických imperialistov“, v dôsledku čoho Mao odmietol mať príhovor. Keď sa sovietska delegácia ocitla osamotená v jednej recepčnej miestnosti, Chruščov vediac, že je tam odpočívacie zariadenie, zosmiešňoval čínske mená a aj Maa osobne.

Návšteva mala pôvodne trvať sedem dní, ale skončila už po troch. Členovia sovietskej delegácie väčšinou z neúspechu vinili Chruščova a jeho chovanie sa k Maovi, že mal byť trpezlivejší

⁵⁸ Dostupné v <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACFIAA.pdf>, (použitie 1.5. 2006) - Nové skutočnosti v sovietsko-čínskych vzťahoch, str. 175

⁵⁹ Konkrétne som to rozobral v podkapitole 2.2.1 Sovietské aktivity.

⁶⁰ 26.8. 1959 vypukol na čínsko-indických hraniciach v oblasti severného Sikkimu prvý veľký pohraničný konflikt.

⁶¹ Taubman, W.: Chruščov: člověk a jeho doba, prel. Dvořák, M., 1. vyd. v čes. jaz., BB art, Praha 2005, str. 393

⁶² Taubman, W.: Chruščov: člověk a jeho doba, str. 393

⁶³ Dostupné z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použitie 1.5.2006) – New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962, str. 19-24

a chápavejší. Z Číny odchádzal sklúčený a ustarostený.⁶⁴ Viacerí analytici hodnotia túto návštevu v rámci celkovej roztržky ako bod, z ktorého už nebolo návratu späť.⁶⁵

3 Otvorená kritika

3.1 Čínsky pohľad

3.1.1 Vynucovanie sovietskej pozornosti

V oboch prípadoch⁶⁶ sa čínske obavy zdali byť zapríčinené pocitom nedostatočnej sovietskej diplomatickej a vojenskej podpory v ich dlhotrvajúcom konflikte s USA. Prehliť ich ešte mala Chruščovova snaha o sovietsko-americké zblíženie. Konkrétne bola táto sovietska snaha sprevádzaná nabádaním konať vrcholnú konferenciu bez čínskej účasti a taktiež návštevou Chruščova v Spojených štátoch v septembri 1959. Asi nie bezdôvodne v čínskom vedení vyvolávalo obavy, že takéto zblíženie supervelmocí by zmenšilo sovietsku ochotu podstupovať kvôli ČĽR riziko stretu s USA a naopak zvýšilo sovietsky záujem na tom, aby Čína takéto riziká nepodstupovala⁶⁷.

Nech hovorili čínski predstavitelia na svojich súkromných návštevách v Moskve čokoľvek, rozhodne nechceli aby tieto ich obavy presiakli na verejnosť. Ale počas zimy 1959-60⁶⁸ Číňania otvorene napadli predpoklady, na ktorých bolo sovietsko-americké zblíženie oficiálne postavené.⁶⁹ Tento viditeľný nesúhlas Pekingu so sovietskou politikou voči USA mal predchádzať útoku na sovietsku ideologickú autoritu. Charakter vzájomných vzťahov v tomto období vystihuje zjavný

⁶⁴ Ani katastrofálny výjazd do Číny Chruščovovi neudral nadšenia z politiky mierového spolužitia so Západom. Naopak, ešte viac zvýšil jeho úsilie v tomto smere. Spracované z Taubman, W.: Chruščov: člověk a jeho doba, str. 439

⁶⁵ Vychádzal som z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použitie 1.5.2006) – New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962, str. 2-3

⁶⁶ V otázke ideologickej autority ako aj v záležitosti zahraničnopolitickej koncepcie mierového spolužitia.

⁶⁷ Dôkazom toho má byť aj fakt, že projekt spoločnej sovietsko-čínskej námornej flotily bol Sovietmi vo februári 1961 zablokovaný v dôsledku obavy, že by ich Číňania zatiahli do vojny o Tchaj-wan.

⁶⁸ Jedná sa o obdobie bohaté na udalosti: od Chruščovovho rokovania s Eisenhowerom, jeho následná návšteva Pekingu pri návrate na začiatku októbra 1959 až po moskovskú konferenciu štátov Varšavskej zmluvy vo februári 1960.

⁶⁹ Ich hlavným argumentom bolo tvrdenie, že imperialistická politika USA sa vo svojej podstate nemôže zmeniť a že jej pravá povaha bola iba dočasne zahalená do mierumilovných fráz. Z toho Peking vyvodzoval záver, že snahou o porozumenie s USA sa nedalo získať v podstate nič. Pokrok sa mal dosiahnuť iba ich izoláciou a vyvíjaním tlaku na ne.

sovietský nezáujem o čínske námietky pri príprave ďalšieho vrcholného summitu s USA. Napriek Chruščovovmu doporučeniu sa Mao Ce-tung odmietol podriaadiť konceptu zblíženia so Západom, založenom na vzájomných ústupkoch. Chruščov to zohľadnil vo svojej ďalšej správe Najvyššiemu sovietu, keď svoju obhajobu daného konceptu doplnil hrubým varovaním proti trockisticky oportunistickej politike „ani mieru ani vojny“⁷⁰, zároveň to mala byť reakcia na analýzu zahraničnej politiky USA, ktorú vypracovala istá odborná komisia na poverenie KS ČLR, ktorá dospela k záveru, že tá je v príkrom rozpore s Chruščovovými názormi⁷¹.

Napriek tomu Chruščov oznámil Najvyššiemu Sovietsu, v januári 1960, výrazné zníženie sovietských konvenčných síl a vojenských výdavkov ako jeho ďalší príspevok do procesu odzbrojovania. Malo to tiež pomôcť výjsť zo slepej uličky, do ktorej sa dostali rokovania o spôsobe inšpekcie pri kontrole dodržiavania zmluvy o trvalom zákaze pokusných jadrových výbuchov. A práve to bol pre Čínu najcitlivejší bod celej zmluvy. Behom týždňa štátna komisia Všečínskeho zhromaždenia ľudových zástupcov prijala rezolúciu formálne schvaľujúcu sovietské návrhy na odzbrojenie, avšak slávnostne oznamujúcu, že ČLR nebude nikdy viazaná zmluvami, ktoré nepodpísala. Keď však čínsky pozorovateľ toto stanovisko spolu s varovaniami ohľadom ilúzie zmeny charakteru zahraničnej politiky USA predniesol na ministerskej konferencii štátov Varšavskej zmluvy⁷², nebol zverejnený v žiadnom sovietskom satelitnom štáte. Tiež záverečná deklarácia nezohľadnila žiadnu čínsku výčitku a tým vyjadrila nesúhlas s čínskym stanoviskom medzi účastníkmi konferencie. Na zavŕšenie toho všetkého strávil Chruščov zvyšok februára 1960, vrátane dní ktoré pripadli na 10. výročie čínsko-sovietskej spojeneckej zmluvy⁷³, v Indii a Indonézii. Štátov, s ktorými mala ČLR konflikty národného charakteru. Chruščov počas celej svojej cesty dával ostentatívne najavo, že nemá nič spoločné so žiadnym čínskym nárokom či aktivitou v tomto smere.⁷⁴

⁷⁰ Odvysielané v Rádiu Moskva 31. októbra 1959.

⁷¹ Správa bola zverejnená v denníku Červená zástava v septembri 1959 s nadpisom Veľké víťazstvo čínskeho ľudu v boji proti imperializmu. A v januárovom čísle s názvom Vynikajúca situácia pre boj za mier. Čerpal som z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: *The Sino – Soviet Dispute*, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 11-12

⁷² Konala sa na začiatku februára 1960.

⁷³ K podpisu spojeneckej zmluvy medzi ZSSR a ČLR došlo 14.2. 1950, Chruščov bol na svojom druhom ázijskom turné vo februári 1960.

⁷⁴ Číňania zareagovali bojkotom tlačových správ týkajúcich sa Chruščovho turné a následným znižovaním jeho významu. V skutočnosti si však čínske vedenie plne uvedomovalo geopolitický význam tohoto turné. Tým jeho pohár trpezlivosti pretiekol a bola zahájená protichruščovovská kampaň. Dostupné z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: *The Sino – Soviet Dispute*, str. 12

Pekingu tak zostala jediná zbraň. Čínske vedenie sa rozhodlo, že už nebude zasahovať priamo do sovietskej politiky zblížovania sa, ale do zblížovania sa ako takého vo všeobecnosti. Rozhodlo sa svojimi názormi ovplyvňovať svetové komunistické hnutie a revolučné národné hnutia v nekomunistickom svete, spôsobmi ktoré boli v danej oblasti porovnateľné so sovietskymi zahraničnopolitickými metódami. To znamenalo, že čínski komunisti museli v týchto aktivitách radenia, asistencie a pomoci vytvoriť dojem akýchsi súperov Sovietov, tým dali roztržke nový rozmer vzájomného súperenia a tým otvorili otázku ideologickej autority.

Koncom zimy na začiatku roku 1960 boli zaznamenané početné prípady, keď čínski predstavitelia oponovali sovietským delegátom v úzkych sekciách riadiacich orgánov a to v takých medzinárodných organizáciách ako Rada pre svetový mier, Komisia afro-ázijskej solidarity⁷⁵ či Svetová odborárska federácia. Najviditeľnejšie sa to prejavilo v tom, že čínske príspevky zmizli z medzinárodného komunistického mesačníka *Problematika mieru a socializmus*, vydávaného v Prahe a kontrolovaného Sovietmi.⁷⁶

Ústredným bodom vo vzájomných zrážkach ani tak nebola otázka mierovej kampane, ale otázka, že ktoré ďalšie prostriedky a formy revolučného boja mali byť tejto kampani podriadené. Peking pritom presadzoval názor, že imperializmus musí byť za každých okolností vystavený trvalému tlaku, zatlačený do opozície a to aj za cenu väčšej militarizácie celého revolučného procesu.⁷⁷

3.1.2 Otázka vojny a mieru

Čínske dokumenty však neskôr neobsahovali závery 21. Zjazdu KSSZ⁷⁸, v ktorých sa objavil výrok resp. názor, že aj pred úplným víťazstvom socializmu vo svete, za súčasnej existencie kapitalizmu v jeho určitej časti, je možné odstrániť hrozbu svetovej vojny zo života ľudí. Problém bol z čínskeho pohľadu v tom, že tento výrok vytváral dojem, že neexistovalo žiadne vážne nebezpečenstvo kým existoval kapitalizmus. Čínski komunisti z toho vyvodili záver o nesprávnosti

⁷⁵ Zasadanie v Káhire v januári 1960.

⁷⁶ Preložené a spracované z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: *The Sino – Soviet Dispute*, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 13

⁷⁷ Vychádzal som z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf> (použitie 1.5. 2006) – *The Emerging Dispute between Beijing and Moscow: Ten Newly Available Chinese Documents, 1956-1958*, str. 176-177

⁷⁸ 21. mimoriadny zjazd ÚV KSSZ sa konal 27.1.-5.2.

predpokladu zmeny charakteru imperializmu a cítili potrebu poprieť akúkoľvek takú možnosť prameniaca z Chruščovovej viery, že vlády USA postupne akceptujú mierové spolužitie.⁷⁹

Tento čínsky postoj zahŕňal tri obvinenia Chruščovovej politiky zo zle uskutočnených ústupkov revizionizmu. Išlo o preháňanie nebezpečenstva nukleárnej vojny, ktoré mohlo paralizovať vôľu vzdorovať imperializmu resp. by viedlo k prílišnej opatrnosti. Druhé obvinenie sa týkalo vytvárania ilúzie o reálnej tendencii k mierovému spolužitiu vládnych kruhov USA. Tretia výčitka sa týkala spoliehania sa na diplomatické rokovania ako prostriedku na signalizáciu nebezpečia vojnového konfliktu, v dôsledku čoho by sa brzdili snahy oslobodeneckých hnutí v ich bojoch, namiesto toho aby boli všemožne podporené a tak oslabili imperialistov. Skrátka akceptovali mierovú propagandu ako nástroj vedenia revolučného boja proti imperializmu, ale nie mierovú diplomaciu, ktorú vnímali ako hrozbu, ktorá mohla zmierniť formy tohoto boja.

Teraz keď otázka autority vo vnútri svetového komunistického hnutia bola otvorená, nabrala roztržka nový spád.

3.2 Intenzifikácia výmeny názorov

3.2.1 Sovietska odpoveď

Soviety si boli vedomí, že žiadne vážne rokovanie nebolo možné bez navodenia atmosféry vzájomného zblíženia, pre ktoré bolo nevyhnutné aspoň zdanie viery druhej strany v mierové spolužitie. Hneď im bolo jasné, že to bol z čínskej strany útok na ich novú celkovú koncepciu vedenia diplomacie. Rozhodli sa však pre odpoveď v ideologickej rovine. Na stretnutí, ktoré sa konalo pri príležitosti 90-tého výročia narodenia Lenina v Moskve dňa 22. apríla 1960, odznelo z úst Otta Kuusinen⁸⁰, že Lenin rozlišoval vo svojich názoroch na imperialistický tábor, medzi

⁷⁹ Číňania vykresľovali imperializmus ako nemenný, ale predsa len slabnúci, ktorý by sa uchýlil k vojne ak by to malo ochrániť sféru jeho vplyvu či jej exploataciu. Podľa Pekingu mu v tom mohlo byť preventívne zabránené, ale len v určitom prípade a aj to len za použitia „mierových síl“. V praxi sa síce so Sovietmi zhodovali v tom, že pri potencionálnych vojenských konfliktoch brali zreteľ na možný totálny útok na sovietsky blok, avšak jeho znižujúcu sa pravdepodobnosť vysvetľovali inak. Kým Sovieti ju videli v zblížovaní sa s USA, tak Číňania to spochybňovali a svoje tvrdenie opierali o názor, že imperialistický tábor postupne slabne a že vojny medzi imperialistami boli stále možné a koloniálne vojny proti národnooslobodeneckým hnutiam považoval Peking za nevyhnutné. Čerpal som z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACFC45.pdf>, (použitie 1.5.2006) – New Evidence on Sino-Soviet Rapprochement, str. 170 a z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 14-16

⁸⁰ Člena sekretariátu ÚV KSSZ, ktorý pracoval pre Kominternu ešte za Leninových čias.

agresívnymi militaristami a možnými partnermi, s ktorými malo byť mierové spolužitie možné. Následná argumentácia sa niesla v zmysle, že neustále rastúca sila socialistického tábora a deštruktívny potenciál jadrových zbraní spolu s raketami dlhého doletu, fakticky vytvoria reálne predpoklady pre diplomaciu založenú na súčasnej koncepcii. Túto názorovú pozíciu však Chruščov zastával iba pár týždňov, keď potom odvolal štvorstrannú parížskú konferenciu s Eisenhowerom ako aj jeho plánovanú návštevu ZSSR.⁸¹

Rokovania tak presunul na neskôr s oficiálnym zdôvodnením, že v USA sa schyluje k voľbám a on bude ochotný rokovať o berlínskej otázke s Eisenhowerovým nástupcom. Lenže čínski komunisti s takýmto zdôvodnením neboli vôbec spokojní. Pre nich to bol dôkaz, že mali pravdu oni. Cítili sa dostatočne silní, aby sa chopili iniciatívy a proti Moskve doma rozpútali širokú, ideologickú, tlačovú kampaň.⁸²

3.2.2 Útok Pekingu v tlači

Tento útok bol oficiálne verejne zahájený začiatkom júna 1960 na pekingskom zasadaní ÚV KS ČĽR. Z toho vyplýva opodstatnený predpoklad, že oveľa väčšia a ucelenejšia kritika sovietskej politiky odznela v tom istom čase neverejne, prinajmenšom medzi vedeniami KS. Kritika z 8. júna 1960, sa niesla v duchu aprílových dokumentov, požadujúcich objasnenie postoja komunistov

⁸¹ Zrušením parížskej vrcholnej schôdzky išlo Chruščovovi predovšetkým o zvýšenie tlaku na USA, aby si tak eventuálne vynútil ústupky v otázke Berlína. Incident s U-2 mu preto poslúžil nie ako dôvod na vyhnutie sa konferencii, ale práve prostredníctvom jej zrušenia chcel vyvolať nezhody medzi USA a ich spojencami a tým na ne zvýšiť tlak. Obvinením Eisenhowera z osobnej zodpovednosti za špionážne lety, došlo k zreteľnému ochladeniu v sovietsko-amerických vzťahoch a Chruščov si uvedomil, že od Američanov na nadchádzajúcej konferencii nezíska žiadne významnejšie ústupky v otázke Berlína. Tým bola spochybnená časť jeho argumentácie v roztržke s ČĽR. Bolo jasné, že štvorstranná konferencia v Paríži by mu priniesla neúspech, nebolo pravdepodobné, že by tam od Eisenhowera vymohol verejné ospravedlnenie za špionážne lety a tak sa rozhodol ju zrušiť, než by jej krachom mala utrpieť jeho prestíž v rámci socialistického tábora ako aj pozícia vodcu svetového komunistického hnutia. Spracované z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACFC45.pdf>, (použitie 1.5.2006) – New Evidence on Sino-Soviet Rapprochement, str. 170-172, z Noguee, J., Donaldson, R.: Soviet Foreign Policy Since World War II, New York 1988, str. 227-228 a z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použitie 1.5.2006) – New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962, str. 30-31

⁸² Peking chcel využiť tento diplomatický neúspech Moskvy a moment jej zraniteľnosti, k ovplyvneniu jej zahraničnopolitického smerovania. Z umiernennej politiky Moskvy voči Washingtonu a výsledkov, ktoré dosiahla, vyvodil Peking záver, že s táborom imperializmu, ktorý je podľa neho nenapraviteľný, nie je možné udržať trvalý mier, ale len dočasné prímerie. To bol jeho hlavný argument o nevyhnutelnosti vojny. Peking chcel tento argument využiť na svetovej konferencii 81 komunistických strán, aby vyzval Moskvu na urovnanie sporu. Po zverejnení tohoto čínskeho manifestu vyvstala medzi pozorovateľmi otázka, že kto bol víťazom tejto slovnej vojny, Moskva či Peking. Spracované z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 16 a z Noguee, J., Donaldson, R.: Soviet Foreign Policy Since World War II, New York 1988, str. 227-228

k vojne. Sovietov označila za jednoznačných oponentov vojny a domáhal sa aktívnej podpory oslobodeneckých hnutí. Pozornosť tiež venoval formulácii prijatej na 21. Zjazde KSSZ, o večnej eliminácii vojny, zatiaľ čo by imperializmus stále existoval. Definoval ju ako úplne nesprávnu a majúcu strašné následky, ktoré boli badateľné už vtedy, avšak zároveň pripúšťal možnosť predídeniu novej svetovej vojne. Následne prehlásil za neakceptovateľné akékoľvek návrhy na všeobecné a kompletne odzbrojenie ako aj snahy, aby všetky zdroje vyhradené na zbrojenie boli použité pre blaho širokých mas a ako rozvojová pomoc pre chudobné krajiny.

Pokiaľ chcela byť Moskva jedinou a celým svetovým komunistickým hnutím uznávanou autoritou, nemohla si dovoliť ďalej ignorovať kritiku od tak veľkého hráča akým bola Čína. Musela resp. bolo v jej záujme predložiť celú záležitosť svetovému zhromaždeniu KS. Moskva nemala procedurálne prostriedky na umlčanie čínskej kritiky. Nešlo totiž o vnútrosovietskú opozíciu a už prípad Juhoslávie ukázal obmedzené možnosti Moskvy. Avšak Čína bola v porovnaní s Juhosláviou obrovský štát. A tak aj medzinárodné komplikácie zo strany Západu, do ktorých by sa Moskva dostala pri snahe použiť vojenskú silu, by boli v prípade Číny o to väčšie. Moskva sa to teda pokúsila riešiť na konferencii vládnuccich komunistických strán, ktorá sa konala v Bukurešti. V rovnakom čase začala sovietska tlač uverejňovať články varujúce pred nebezpečenstvom dogmatizmu a sektárstva v medzinárodnom komunistickom hnutí⁸³.

3.3 Príprava na rozhodujúci názorový stret

3.3.1 Bukurešťská konferencia

V predvečer bukureštskej konferencie zverejnil denník Pravda vo svojom úvodníku, že „medzi socialistickými krajinami nemôžu existovať dva rôzne názory na otázku vojny a mieru“. Ďalej, že

⁸³ Sovietsky list Pravda citoval Marxovu a Leninovu kritiku prípadnej snahy preskočiť prechodné štádiá na ceste ku komunizmu, v ilúzii, že ak mali daní aktéri v rukách moc, tak komunizmus mohli zaviesť „už pozajtra“, išlo o silne utopickú koncepciu tzv. Veľkého skoku vpred. Aj keď pôvodná sovietsko-čínska nezhoda vo veci čínskych komún bola zažehnaná ešte v zime 1958-59, stiahnutím čínskeho prehlásenia, že predstavujú prostriedok pre skrátenie cesty k dosiahnutiu štádia komunizmu. A došlo tiež ku vzájomnému porozumeniu, že Číňania mali aj naďalej komúny rozvíjať, kým Sovieti a ich európske satelity ich stále odmietali, avšak bez ďalšej diskusie. Oživenie tejto otázky vyvolávalo na oboch stranách snahu spochybniť ideologickú ortodoxnosť protivníka. Čerpal som z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 17. Kritika prílišného ľavičiarstva v komunistickom hnutí odznela v Sovjetskaja Rossija zo dňa 10. júna 1960, autor Ševljagin a v Pravde zo dňa 12. júna 1960, autor Matkovsky. Dňa 13. júna zverejnil sovietsky list Pravda vo svojom úvodníku článok obhajujúci sovietsku zahraničnopolitickú koncepciu mierového spoluzitia.

„socialisti veria, že v súčasných podmienkach nie je vojna nevyhnutná, že odzbrojenie je nielen potrebné, ale aj možné a že mierové spolužitie medzi národmi je aktuálna potreba.“⁸⁴ Článok bol doplnený o Chruščovov decembrový prejav zo zjazdu Maďarskej robotníckej strany, venovanému potrebe, aby všetky komunistické vlády zjednotili svoje pohľady a tiež varovaniu, že ak by sa niekto pokúšal názorovo osamostatniť, tak by bol považovaný za sovietského nepriateľa. Tým sa Chruščov snažil podchytiť si takto ostatné KS.

V súlade so správou, z ktorej Pravda čerpala, sa niesla celá korešpondencia medzi ÚV KSSZ a ÚV KS Číny. Sovieti vypracovali 80 stranovú správu podávajúcu celkovú kritiku čínskej KS. Čínska delegácia ju obdržala 21. júna 1960, v deň zahájenia bukureštskej konferencie, ktorá sa konala pri príležitosti 3. zjazdu Rumunskej robotníckej strany. Číňania údajne o tomto dokumente jednali s niektorými prítomnými zástupcami iných KS. Pekingu sa tak aspoň z časti podarilo zatlačiť túto sovietskú iniciatívu do úzadia. Chruščovov prejav, zo dňa 21. júna, bol obhajobou jeho úsilia o mierovú koexistenciu so Západom aj napriek parížskemu nezdaru. Tento jeho verejný útok bol dosť jasným signálom pre ostatné prítomné, vládnuce KS, že čas manévrovania medzi oboma stranami vypršal. Všetky s výnimkou Albánskej strany práce⁸⁵ sa postavili na stranu ZSSR.⁸⁶ Číňania premyslene ustúpili uznaním možnosti predídania vojnám proti imperialistom, dokázať to však mohol iba jednotný socialistický tábor mobilizáciou ľudových mäs.

Problém, ktorý Chruščov v Bukurešti predložil do diskusie, hodnotili Číňania že sa týkal celosvetovej revolučnej stratégie a ako takú ju chceli riešiť na konferencii kde by boli zastúpené všetky KS a komunistické hnutia. Chruščov zareagoval ich kritikou, že prenášali nezhody do iných oblastí. Na záver bukureštskej konferencie sa Chruščov rozhodol pozdvihnúť vzájomné nezhody do roviny celosvetovej vnútrostraníckej diskusie, pripravujúc tak pôdu pre diskusiu na danú tému na nadchádzajúcej novembrovej konferencii 81 KS, ktorá sa mala konať v Moskve. Vo svojom záverečnom prejave sa Chruščov pustil do slovného útoku proti Maovi, o ktorom sa vyjadril, že vytvára vlastné teórie odtrhnuté od reality. Úplne na záver bukureštskej konferencie bolo dňa 24. júna vydané krátke tzv. Bukureštské komuniké, ktoré síce obrusovalo primárny význam „mierovej kampane“ avšak nijakým spôsobom nenarušilo obsah Moskovskej deklarácie z roku 1957.

⁸⁴ 20. júna 1960 (Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 18)

⁸⁵ Jej delegácia sa oficiálne dištancovala od sovietského stanoviska.

⁸⁶ A tak sa Peking dostal do úplnej izolácie, snád' s výnimkou indonézskeho odborových organizácii. A to bola poloha, do ktorej chcelo sovietske vedenie celú záležitosť dostať pri obrane svojej autority. Najprv sa chystalo potrestať všetky satelitné KS, ktoré predtým prejavili čo i len náznak sympatií k stanoviskám KS ČLR.

Soviety však dosiahli oveľa menej ako očakávali. Rozhodujúce odsúdenie Pekingu tak nielenže bolo odložené na niekoľko mesiacov, ale a to bolo pre Sovietov nebezpečné, ich vzájomné nezhody s Číňanmi sa mali dostať na pretras pred širokým svetovým zhromaždením nielen vládncich KS, ale aj tých ktoré stále zvädzali revolučný zápas a v porovnaní s európskymi satelitnými KS nemali takú úzku väzbu na ZSSR. V dôsledku toho by sa im mohlo zdať atraktívnejšie čínske stanovisko o bezpodmienečnej revolučnej solidarite ako sovietska téza podriadenia vojenských operácii potrebám mierového spolužitia⁸⁷.

3.3.2 Utuženie sovietskej zahraničnej politiky

Skutočnosť, že sa Chruščov rozhodol odložiť štvorstrannú konferenciu až po prezidentských voľbách v USA a tým spomalil proces zblížovania sa, bola pre neho v tomto období výhodná. Chruščov totiž uprednostňoval krátkodobé zhoršenie vzťahov s USA, ale iba „neškodným“ spôsobom tak, aby neskôr ak by sa mu to hodilo, by mohli byť zlepšené.⁸⁸ Tým sa Sovietom,

⁸⁷ Tak by totiž mohli alžírski komunisti uprednostniť čínsku ponuku pomoci pred sovietskou radou, aby rokovali s francúzskou vládou. Indonézski komunisti tak mohli cítiť odpor voči Chruščovovým spôsobom, keď ich počas svojej návštevy ich krajiny ignoroval a naopak dvoril sa „buržoáznym nacionalistom“ na čele so Sukarnom, ktorý obmedzil práva ostatných politických strán, vrátane KS a viedol politiku nezúčastnenosti v spolupráci s Titom. Taktiež komunisti z Latinskej Ameriky mohli byť viac naklonení čínskej argumentácii, pretože za najväčšieho nepriateľa považovali imperialistické USA a pokusy na zmiernenie napätia medzi USA a ZSSR mohli chápať rovnako ako Číňania, ako oslabenie sovietskej pomoci. Tak by mohla nastať situácia, že dokonca aj bez toho, aby sa vytvorila organizovaná opozícia proti Chruščovovej koncepcii mierového spolužitia, jeho návrh nemohol prejsť. Chruščov na jej presadenie, aby sa stala záväzná pre všetky komunistické hnutia, potreboval ich poslušnosť na základe svojej autority, ktorá však bola premysleným čínskym útokom spochybnená. Nastala situácia keď sa objekty rozporov medzi KSSZ a KS ČLR, t.j. komunistické hnutia zvädzajúce revolučný boj, stali akýmisi arbitrami tohoto sporu. Sovieti však stále mali výhodu prestíže celosvetového vplyvu a starších organizačných väzieb. A taktiež, že v prípade potreby by týmto hnutiam mohli poskytnúť väčšiu finančnú, diplomatickú a v krajnom prípade aj vojenskú pomoc ako ČLR.

Spracované z Noguee, J., Donaldson, R.: *Soviet Foreign Policy Since World War II*, New York 1988, str. 228-229, z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: *The Sino – Soviet Dispute*, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 20-22 a z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použitie 1.5.2006) – *New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962*, str. 36-39

⁸⁸ Bukureštské komuniké ešte nebolo zverejnené keď Moskva odstúpila od rokovaní o odzbrojení, ktoré sa konali v Ženeve, ešte predtým ako Západ oficiálne predložil svoj návrh Moskvou toľko predtým požadovaný. O niekoľko dní neskôr nasledovalo zostretelenie amerického lietadla nad Arktídou a prvá sovietská protestná nóta v záležitosti bývalého belgického Konga, obviňujúca Západ z podpory belgickej vojenskej intervencie ako súčasť širšieho plánu na obnovu koloniálnych ríš. Celá sovietská protizápadná kampaň vyvrcholila Chruščovovou hrozbou použitia medzikontinentálnych balistických striel proti USA v prípade ich útoku na Kubu. Chruščov v tom období rozširoval názor, napríklad počas svojej návštevy Rakúska, o potrebe zabrániť akýmkoľvek lokálnym vojnovým konfliktom so zdôvodnením, že tie by sa mohli rozšíriť a prerásť do nukleárnej vojny. Dôsledne sa však vyhýbal, aby nevyslovil či nespravil niečo neodvolateľné. Ženevské rokovania neboli zrušené, raketová hrozba sa ukázala ako symbolická a v otázke Konga sa Sovieti vyhli podporiť svoju politiku silou. Vychádzal som z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: *The Sino – Soviet Dispute*, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 20-21 a z

v týždňoch po bukureštskej konferencii, vytvorili podmienky, aby sa na svetovej scéne chovali ostro protizápadne, tzn. presne podľa čínskych ideologických téz, zatiaľ čo vo vnútri svetového komunistického hnutia viedli ostrú kampaň proti týmto tézám.

Protichodné správanie sa sovietskej diplomacie⁸⁹ bolo dôsledkom sledovania dvoch rozdielnych cieľov. Na jednej strane sa prejavovala snaha nechať si otvorené dvere pre rokovanie so Západom, na druhej strane sa snažil vystupovať ako neohrozený vodca svetového revolučného hnutia. Takéto protichodné postoje boli na prvý pohľad nezrozumiteľné, avšak celé jeho vystupovanie na pôde OSN, bolo súčasťou príprav na nadchádzajúcu konferenciu KS v Moskve. Sovieti sa tak snažili podať dôkaz ich revolučného zápalu a medzinárodnej solidarity.

Medzitým pokračovala ideologická kampaň, keď v polovici júla schválil ÚV KSSZ postoj sovietskej delegácie vedenej Chruščovom na bukureštskej konferencii. V druhej polovici júla a v auguste došlo ku zmene dôrazu v ideologickej kampani zo strany sovietského vedenia ako aj prosovietských komunistických vlád. Stali sa totiž viac neústupné v otázke hrozby jadrovej vojny a odmietali akékoľvek pokusy o nazeranie na niektoré ozbrojené konflikty ako na vhodné.

3.3.3 Zmena postojov Moskvy a Pekingu

V prípade Sovietov už nešlo v politike zblížovania a mierového spolužitia o rozlišovanie medzi vojnychtivými a realistickými imperialistami⁹⁰, rovnako ako už nespomínali zníženie medzinárodného napätia ako podmienku pre politické zblížovanie sa so Západom. Začali používať rétoriku Číňanov, že sa nechali imperialistami oklamať. Mierové spolužitie interpretovali ako najvyššiu formu triedneho boja, ktorá nemala viesť k oslabeniu, ale k intenzifikácii revolučnej činnosti všade tam, kde by sa imperialisti rozhodli použitím sily brániť rastu svetového revolučného hnutia. A tak mala politika mierového spolužitia v budúcnosti zabraňovať už len vojnovým

<http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použitie 1.5.2006) – New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962, str. 36-39

⁸⁹ Sovieti vyrukovali s iniciatívou na vyňatie rokovani o odzbrojení z rámca OSN doplnenú návrhom zvoliť medzivládnu konferenciu, ktorá by sa touto záležitosťou zaoberala. Moskva tak rýchlo stratila záujem o svoje predchádzajúce návrhy usporiadania takejto konferencie, ale v rámci OSN. Rovnako protichodné správanie bolo možné sledovať počas Chruščovovho vystúpenia v OSN 19.9.-30.10.1960, v ktorom odznela kritika rozdelenia funkcií a zastúpenia jednotlivých kontinentov na riadení OSN. Navrhoval reformu Bezpečnostnej Rady OSN tak, aby sa rozšírila o africké a ázijské štáty a naliehal, aby sa takáto reforma neodkladala. Neskôr však dané reformy navrhol odložiť pokiaľ by tam nemali byť prítomní zástupcovia ČLR. Dostupné z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 21

⁹⁰ V duchu Leninových názorov.

konfliktom medzi štátmi. Výslovne bolo uvedené, v tomto novom stanovisku Moskvy, že imperialistická intervencia proti revolučným hnutiam by viedla k oslobodeneckej vojne a povinnosťou socialistického tábora by bola všestranná možná pomoc, nutná k ukončeniu intervencie. Tým sa snažila Moskva vyvrátiť tvrdenie o protichodnosti svojej zahraničnej politiky založenej na mierovom spoložití a zásadou bezpodmienečnej revolučnej solidarity.

Táto nová interpretácia sovietskej politiky zjavne Moskvu posilnila proti ideologickej kritike zo strany Pekingú na nadchádzajúcej moskovskej konferencii. Lenže tým došlo k situácii, v akú Číňania dúfali. A síce, že v očiach Západu celá politika mierového spoložitia stratila na dôveryhodnosti čo potvrdili aj nasledovné Chruščovové kroky. Sovieti mohli uspieť v obnovovaní svojej ideologickej autority len v takej miere, v akej boli ochotní vzdať sa svojej politiky mierového spoložitia.⁹¹

Medzitým v období po bukureštskej konferencii aj Peking menil svoju názorovú líniu. Prestal brať na ľahkú váhu hrozbu jadrovej vojny a skoncoval s tvrdením, že iba zbabelci by sa jej báli⁹². Peking opakovane dával najavo svoju ochotu podporovať mierové spoložitie a predchádzanie vojnovým konfliktom. Avšak stále sa držal názoru, že USA sú svetovým centrom reakcionárov a najväčšou hrozbou svetového mieru.⁹³

3.3.4 Otázka ciest k moci

Peking zastával názor, že vychádzajúc zo stanoviska Moskvy, ktoré pripúšťalo, že politika mierového spoložitia nevyklučuje protikoloniálne povstania, kde by prípadná imperialistická

⁹¹ Bola to určitá dilema, ktorú vyjadril hlavný juhoslovanský ideológ Kardelj, keď uverejnil pamflet obhajujúci politiku mierového spoložitia proti čínskému kultu revolučných vojen. Ale Sovietom sa to nehodilo. A tak ho denník Pravda okamžite, 2. septembra 1960, obvinil z revizionizmu, z ktorého Sovietov obviňovali Číňania. Nielen preto, že bol netaktný a menoval konkrétneho oponenta v Číňanoch, čo Sovieti dovedy nikdy nespravili, ale aj preto, že zaujal pozíciu s ktorou oni nesúhlasili. Kardelj vychádzal z pozície, že reálne mierové spoložitie štátov s rozdielnými spoločenskými systémami bolo možné ich neúčastou v žiadnom z trvalých ideologických blokov. Samozrejme tento koncept bol nezlúčiteľný so sovietskou zahraničnopolitickou praxou ako aj s ich novou koncepciou mierového spoložitia. Vychádzal som z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 23

⁹² Posledný krát zmienené staré stanovisko bolo 25. júna 1960 v Žen-min ž'-pao pri príležitosti 10. výročia vypuknutia Kórejskej vojny, autorom bol generál Li Čchi-min.

⁹³ Skutočnú povahu ich politiky odhalila Chruščovova skúsenosť s Eisenhowerom. Podľa Pekingú bolo teda mierové spoložitie a odzbrojenie možné, avšak iba dočasne. Trvalý stav mierového spoložitia mal byť nastolený až po úplnom víťazstve a presadení sa svetového komunistického hnutia. Zostal teda aj naďalej neústupný v otázke trvalého odstránenia vojny ako takej zo života ľudí ešte pred konečným víťazstvom komunistického hnutia. Spracované z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použitie 1.5.2006) – New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962, str. 39-44

intervencia mohla viesť k oslobodeneckej vojne majúcej plnú podporu socialistického tábora. Z toho Peking usudzoval, že spôsob uchopenia moci prostredníctvom revolučného násillia je legitímny a jeho podpora je kritériom pravého internacionalizmu. Tým však Číňania nielenže opustili bezpečnú pozíciu vychádzajúcu z Moskovskej deklarácie z roku 1957⁹⁴, ale ich tým dokonca priamo napadli. Na verejnosť tieto nezhody prenikli počas posledného týždňa pred moskovskou konferenciou. V rámci publikácie 4. zväzku Maového učenia, ktorý zverejnil denník Žen-min ž'-pao 6. októbra a neskôr vyšiel v úvodníku Červená zástava 2. novembra. Avšak zo sovietskej reakcie je jasné, že k nehode na medzistraníckej úrovni došlo už skôr. Zo všetkých rozporných otázok medzi Pekingom a Moskvou, ktoré v priebehu roku 1960 vyvstali, bola práve pri tejto o násilnej resp. nenásilnej ceste k moci, najväčšia pravdepodobnosť, že bola umelo vytvorená. Sovieti začali hovoriť o „parlamentnej ceste“ na ceste k moci, aby tak vylepšili pozíciu svetového komunistického hnutia na Západe. Kým Číňania sa v období pred moskovskou konferenciou zamieravali na naklonenie si KS v rozvojových krajinách, kde bol čínsky príklad dlho považovaný za modelový. A aj keď časť z nich spolupracovala s nacionalistickými diktátormi a druhá s nimi bojovala, to čo ich spájalo bolo vedomie, že by „parlamentnou cestou“ nič nedosiahli. Tu sa „parlamentná cesta“ uchytila iba medzi komunistami v Indii a aj to iba čiastočne.⁹⁵ Komunisti tu boli rozdelení na pravé krídlo podporujúce parlamentnú cestu a ľavé revolučné krídlo. A práve tento stav v Indickej KS bol akýmsi impulzom pre Peking, aby obvinil sovietsku koncepciu z revizionizmu.

Sovieti odpovedali v denníku Pravda 26. augusta 1960, obvinením Číňanov zo sektárstva, odmietania spolupráce so širšími nacionalistickými hnutiami proti imperializmu, pokiaľ by tieto nevyznávali komunistické princípy.⁹⁶

⁹⁴ známej pod názvom Všeobecné zákonitosti výstavby socializmu, ktoré vychádzali zo sovietskeho modelu.

⁹⁵ Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 225

⁹⁶ Nebola to však pravda, rovnako ako čínsky útok na údajný revizionistický charakter mierovej cesty presadzovanej Moskvou. Blízke vzťahy Pekingu s africkými nacionalistami a hlavne s alžírskymi, mali byť toho dôkazom. Lenže konflikt ČLR s Indickou a Indonézskou vládou neboli v súlade s čínskou koncepciou. Nepramenili ako by sa na prvý pohľad zdalo z ideologických rozporov, ale z čínskeho nacionalizmu a ich podpore ultraľavým krídlam v tamajších KS proti Moskve a nacionalistickej vláde v ich krajine. Spracované z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použitie 1.5.2006) – New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962, str. 48-50 a z Noguee, J., Donaldson, R.: Soviet Foreign Policy Since World War II, New York 1988, str. 146-153

3.3.5 Stiahnutie sovietskych poradcov

Niekedy v období augusta a začiatkom septembra 1960 mali vzájomné vzťahy Moskvy a Pekingú dosiahnuť dovedy najnižšieho bodu. Práve v tomto období opustilo Čínu veľké množstvo sovietskych poradcov⁹⁷ a veľa čínskych študentov sa vrátilo domov zo ZSSR⁹⁸. Súčasne došlo k rozpusteniu Spoločnosti sovietsko-čínskeho priateľstva. Okrem nepriaznivého ekonomického dopadu, zbavila táto Chruščovova akcia Moskvu príležitosti získavať od odborníkov v ČĽR hodnotné spravodajské údaje. Pritom Chruščov ohľadne tohoto rozhodnutia nemal ani z ďaleka jednoznačnú podporu celého vedenia.⁹⁹ Celá čínska komunistická špička, vrátane tradičnej promoskovskej frakcie ÚV, bola Chruščovovým rozhodnutím veľmi dotknutá.

Moskva sa tak snažila ekonomickým tlakom prinútiť Peking k poslušnosti, ale neuspela a naopak Peking odmietol jej pomoc a skúsenosti a rozhodol sa spoliehať iba na seba. Tento krok Sovietov vyvolal v Číne vlnu kritiky, ktorá nepoľavila ani počas osláv 1. októbra 1960. Sovieti sa pri príležitosti 11. výročia vyhlásenia ČĽR snažili vytvoriť dojem, že bolo všetko v poriadku. Číňania sa chovali naopak veľmi neústupčivo a práve počas týždňov, ktoré predchádzali moskovskej konferencii zazneli ich najkontroverznejšie vyjadrenia¹⁰⁰. Vo svojej kritike sa vrátili k nesúhlasu s procesom destalinizácie a sovietskej politiky voči Poľsku a Maďarsku. Zatiaľ čo sovietská ideologická kampaň v polovici septembra poľavila, pre Číňanov, ktorí síce boli v rámci svetového komunistického hnutia široko ale predsa nie kompletne izolovaní, bolo ešte priskoro¹⁰¹.

⁹⁷ Z ČĽR boli stiahnutí sovietski poradcovia. Ich počet uvádzajú jednotlivo rôzni, napr. Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: *Východ, vznik, vývoj a rozpad sovietskeho bloku 1944 – 1989*, Nakladateľství LIBRI, Praha 2000 uvádza 12 000, Noguee, J., Donaldson, R.: *Soviet Foreign Policy Since World War II*, New York 1988, str. 227, udáva počet 2-3000 a Skřivan, A. ml.: *TENG Siao – pching, První muž Říše středu, EPOCHA, edice PORTRÉTY Svazek 2*, Praha 1996, str. 43, udáva dokonca len 1390 stiahnutých poradcov. Sovieti taktiež vypovedali vyše 300 obchodných zmlúv a požiadali Peking k okamžitému vyrovnaniu dlhov za nákupy zbraní a iných tovarov. V záležitosti čínskych dlhov a ich splácania, bol na návšteve Moskvy Liou Šao-čchi. Výchádzal som z Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: *Východ*, str. 333-334, z Skřivan, A. ml.: *TENG Siao – pching*, str. 43 a z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použitie 1.5.2006) – *New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962*, str. 40-42

⁹⁸ Oficiálnym dôvodom bolo, že Peking sa ich údajne snažil nainfikovať protisovietskou ideológiou. Čerpal som z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: *The Sino – Soviet Dispute*, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 25

⁹⁹ Vtedajší sovietsky veľvyslanec Červonenko bol správou o odvolaní poradcov „ohromený“ a podnikol kroky, ktorými sa to snažil odvrátiť. Tvrdil, že takýto krok by bol porušením medzinárodného práva. Červonenko a viacerí členovia vedenia, medzi nimi aj Brežnev, túto chybu Moskvy pripisovali Chruščovovej osobnej vznetlivosti. Spracované z Taubman, W.: *Chruščov: člověk a jeho doba*, prel. Dvořák, M., 1. vyd. v čes. jaz., BB art, Praha 2005, str. 468

¹⁰⁰ Napríklad maršál Lo Žui-ťing bol autorom jedného takého článku uverejnenom v Denníku Kórejských ľudových síl dňa 25. októbra 1960 pri príležitosti 10. výročia čínskej intervencie do Kórejskej vojny.

¹⁰¹ V tomto období dokonca aj severovietnamská KS prešla na stranu ZSSR.

4 Vyvrcholenie vzájomnej kritiky

4.1 Moskovská konferencia

Dosiahnutie spoločného stanoviska v ideologických otázkach sa ukázalo byť veľmi ťažké. Moskovský prejav čínskeho emisára nesmeroval priamo k problému čínsko-sovietskeho sporu, ale všeobecne útočil na nesprávnu sovietsku globálnu politiku.¹⁰² Pekingský emisár¹⁰³ kritizoval „Chruščovovu chválu Eisenhowera“ a súčasne prejavil údiv nad tým, že sa Sovietsky zväz mohol postaviť na stranu kapitalistickej Indie. Po protiúdere sa čínska strana stiahla do úzadia a čakala na sovietsku reakciu¹⁰⁴.

V čase konania moskovskej konferencie zasadala Rada afro-ázijskej solidarity kde čínsky predstaviteľ stratil trpezlivosť a verejne vyhlásil, že mierové spolužitie nie je možné v krajinách kde nebol doposiaľ zlikvidovaný kolonializmus a kde sú stále utláčaní ľudia. Avšak s postupom času ako moskovská konferencia pokračovala, slabla čínska pozícia a nakoniec mal Peking len malú podporu v rámci svetového komunistického hnutia. Išlo o zopár ázijských KS, ktoré boli tradične závislé na Pekingu a ich členstvo sa prevažne regrutovalo z miestnych čínskych menšín. Ďalej zopár malých latinskoamerických KS a ich hlavný spojenec Albánsko.¹⁰⁵

4.1.1 Moskovská deklarácia

Záveru moskovskej konferencie boli obsiahnuté v mnohostranných dokumentoch. Týkali sa hlavne stratégie svetového komunistického hnutia a znamenali rozhodné víťazstvo Sovietov v takmer všetkých sporných bodoch z predchádzajúceho trojmesačného obdobia. Ibaže ich pozícia

¹⁰² <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použitie 1.5.2006) – New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962, str. 48-52

¹⁰³ Teng Siao-pching

¹⁰⁴ „Odpovědi se Pekingem dostalo na XXII. Sjezdu KSSS, kde Chruščov proklamoval hegemoniální postavení Komunistické strany Sovětského svazu v rámci světového komunistického hnutí. Podle něj ČLR projevovovala silné individualistické tendence vyplývající z čistě národních zájmů, kterých se měly ostatní státy vyvarovat.“ Skřivan, A. ml.: TENG Siao – pching, První muž Říše středu, EPOCHA, edice PORTRÉTY Svazek 2, Praha 1996, str. 44

¹⁰⁵ Čerpal som z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 26

od posledného zasadania ÚV KSSZ v júli 1960, podstúpila radu ústupkov, vo svojej koncepcii ako ideologickej tak aj zahraničnopolitickej, oproti pôvodnej čínskej kritike.

Záverečná deklarácia vyjadřila na základe rastúcej prevahy socialistického tábora nad kapitalistickým, súhlas nielen s možnosťou ukončenia vojen svetovým víťazstvom socializmu, ale aj s možnosťou úplného zabránenia vypuknutia svetovej vojny už v tomto období, t.zn. vytlačiť z podvedomia ľudí hrozbu vojny ešte v časoch, keď by kapitalizmus stále existoval v určitej časti sveta. Išlo o stanovisko prijaté na 21. Zjazde KSSZ, proti ktorému sa Číňania vzpierali až do konca a aj potom ho uznali len veľmi neochotne. Rovnako museli Číňania ustúpiť aj v otázke hrozby nukleárnej vojny. Deklarácia tiež obsahovala stanovisko, že nie všetkým lokálnym konfliktom sa malo predchádzať. Efektívne, t.j. aj vojensky, sa malo zasiahnuť aj v prípadoch vyvolaných imperialistickou aktivitou. Pri urovnávaní týchto konfliktov bola prízvukovaná jednomyselnosť všetkých komunistov pri ich podpore mierového spolužitia a diplomacie rokovania ako jedinej alternatívy k ozbrojenému riešeniu situácie. Vo svojom závere deklarácia vyzdvihla historický význam uskutočnenia sovietskeho programu všeobecného a úplného odzbrojenia. Zároveň bolo mierové spolužitie definované ako forma triedneho boja. Avšak zatiaľ čo v niektorých sovietskych dokumentoch bolo definované ako najvyššia forma, bolo toto miesto v čínskom prípade vyhradené revolučnému boju. Pozornosť bola venovaná aj hrozbám svetového mieru a za najväčšiu bol považovaný imperializmus USA¹⁰⁶, lebo jeho agresívna povaha sa nemenila a USA boli stále považované za svetové reakcionárske centrum, medzinárodného policajta a nepriateľa ľudí na celom svete¹⁰⁷.

V otázkach násilných či nenásilných ciest k moci sa presadil sovietsky postoj vychádzajúci z Moskovskej deklarácie z roku 1957, že oba prístupy boli prijateľné. Záležať malo iba na okolnostiach.

¹⁰⁶ Tým došlo ku zmene oproti záverom moskovskej konferencie z roku 1957, kde to boli iba imperialistické vládnuce kruhy v USA. Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 28

¹⁰⁷ Posledná formulácia bola v Chruščovovej správe o záveroch moskovskej konferencie vynechaná.

4.1.2 Ideologická autorita

To oživilo opäť otázku ideologickej autority, ktorá by mala právo tieto dvojznačné situácie interpretovať. V praxi šlo o súperenie ZSSR a ČĽR, resp. ich KS o vplyv v medzinárodnom komunistickom hnutí. Tu Sovietsi dosiahli pomerne rýchle, ale značne obmedzené víťazstvo.

Nejednalo sa preto len o to, že bola prijatá zásada o nezávislosti a rovnosti všetkých KS, ale aj o to, že zlyhal sovietský pokus nastoliť model jedného centra. Tým vznikla potreba vzájomnej koordinácie medzi jednotlivými KS pri príležitostiach konaní konferencií, ale hlavne možnosť dvojstranných rokovaní v prípade nezhôd medzi jednotlivými KS.¹⁰⁸ Čínsky súhlas s obsahom záverečnej deklarácie získali výmenou za prísľub konania ďalšej svetovej konferencie do dvoch rokov. Tým sa aj oficiálne skončilo obdobie absolútnej autority Moskvy, ktorá sa javila byť v postavení prvého medzi rovnými.

Podstatné názorové rozdiely medzi oboma komunistickými gigantmi však pretrvali, aj keď na verejnosť viac nemali prenikať. Začala sa síce nová fáza vo vzájomných vzťahoch avšak vzápätí sa začal prejavovať vplyv záverov a vzájomných ústupkov, ktorých prijatím sa tá predchádzajúca fáza skončila. Sovietsi museli pri utváraní svojej zahraničnej politiky zohľadňovať nové vzťahy s Číňanmi, ale aj v rámci svetového komunistického hnutia. V prípade sovietskej politiky voči USA sa to prejavovalo striedaním taktiky nátlaku a dvorenia, vyplývajúcej z nerozhodnosti Moskvy, či ďalej pokračovať v novej koncepcii zblížovania sa so Západom, alebo zohľadniť čínsky postoj a snažiť sa USA, ako nepolepšiteľného nepriateľa, izolovať.¹⁰⁹

Najmä v tomto období keď so ZSSR na tomto poli začala súperiť o vplyv na jednotlivé revolučné hnutia ČĽR, ktorej aj keď sa nepodarilo vnútiť mu svoju politiku vzájomného súperenia v rozvojových krajinách, prinajmenšom ovplyvnila jeho politiku v tomto smere. Závery moskovskej konferencie neznamenal ani žiadne obmedzenia pre Sovietsov vo veci dohody so Západom ohľadne

¹⁰⁸ Toto bol výsledok sovietských snáh vyfúknuť vietor z plachiet čínskej kritike ich politiky voči ostatným KS. Snažili sa tak zabrániť vyhroteniu celej situácie počas konania konferencie. To sa im aj podarilo úspešným čelením opakovaným čínskym snahám otvoriť túto otázku v diskusii pred širokým plénom. Podarilo sa im to za cenu ústupkov, že priznali Číňanom právo vytvárať v komunistickom hnutí frakcie počas konania moskovskej konferencie. Spracované z Noguee, J., Donaldson, R.: *Soviet Foreign Policy Since World War II*, New York 1988, str. 228 a z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: *The Sino – Soviet Dispute*, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 30-31 a z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použitie 1.5.2006) – *New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962*, str. 6-8

¹⁰⁹ Striedanie protichodných prístupov bolo príliš rýchle, prejavy dobrej vôle polovičaté na to, aby sa takéto sovietske správanie dalo považovať za taktiku, aj keď Moskva celý čas pripravovala serióznu koncepciu zblíženia, ktorú plánovala predložiť novému americkému prezidentovi. Ťažko však mohlo ísť o návrh, ktorým by si sama reálne zamedzila svoj prienik do Rozvojového sveta. Čerpal som z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, str. 54-58

trvalého zákazu jadrových testov a kontroly jeho dodržiavania¹¹⁰, tým pádom v snahe uzatvoriť všetkým ostatným možnosť vstupu do jadrového klubu. Čínske podozrenia sa však netýkali len sovietsko-amerických rokovaní o jadrovej problematike. Číňania veľmi pozorne sledovali Chruščovovu osobnú diplomaciu, jeho správanie sa na vrcholných stretnutiach a v konečnom rade aj jeho návrhy na reformu OSN.¹¹¹

Z celkového pohľadu na konferenciu by sa dalo povedať, že Sovietsi si presadili svoje, za cenu tichého prísľubu Chruščovovho spektakulárnejšieho prístupu, ktorý si tak uchoval svoju prestíž nepoškodenú. Odsúhlasenie generálnej línie o mierovom spolužití a o celi zabránenia svetovej vojne, umožňovalo Sovietom naďalej používať oba prístupy, t.j. rokovanie a ozbrojený konflikt, ako prostriedkov pri dosahovaní svojich cieľov. To však neznamenalo, že by získali slobodu voľby medzi oboma prístupmi. Na to, aby znovu získali slobodu voľby prístupu, potrebovali presadiť doktrínu, že revolúcie v jednotlivých štátoch mali byť za určitých okolností podriadené záujmu zachovania svetového mieru a tak prispieť k ochrane výdobytkov socializmu pred možnou totálnou nukleárnou deštrukciou. Doktrína, že diktatúra proletariátu sa stala medzinárodným faktorom¹¹², bola začlenená do záverečnej deklarácie sumarizujúcej výsledky konferencie, ktorá bola naklonená odmietnutiu Stalinovej koncepcie „socializmu v jednej krajine“, aj keď neboli popreté úspechy ňou dosiahnuté. Avšak v danej situácii mal byť zohľadnený reálny stav vo svete prostredníctvom záväzku komunistov pri moci, pomáhať pokroku vo svetovom revolučnom hnutí, teda tým o čo sa zasadzoval Trockij.

Záverečná deklarácia prijatá na moskovskej konferencii 81 komunistických strán, znamenala koniec jednej fázy roztržky medzi KS ČĽR a KSSZ¹¹³. Došlo totiž k otvorenému spochybneniu KSSZ¹¹⁴ ako jediného a univerzálneho zdroja ideologickej ortodoxie vo svetovom komunistickom hnutí. Ideologická rovina, do ktorej sa roztržka preniesla v apríli 1960, bola súčasťou širšieho rámca vzájomných nezhôd a postupne sa stala jej hlavnou dynamikou. Vznikla a rozvinula sa v dôsledku vážnych názorových rozporov, medzi KS ČĽR a KSSZ, v konkrétnych zahraničnopolitických

¹¹⁰ Išlo o záležitosť pre Čínu nesmierne chúlостivých inšpekcií.

¹¹¹ Dostupné z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 28-31 a z Noguee, J., Donaldson, R.: Soviet Foreign Policy Since World War II, New York 1988, str. 146-153

¹¹² Oznamená hlavným ideológom M.A.Suslovom. Čerpal som z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použitie 1.5.2006) – New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962, str. 10-11

¹¹³ <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, (použitie 20.3. 2006) - Nové skutočnosti v sovietsko-čínskych vzťahoch, str. 167-169

¹¹⁴ zo strany KS ČĽR a niektorých ďalších KS

otázkach. Trvalá zmena koncepcie zahraničnej politiky ZSSR zapríčinila, že práve tento ideologický rozmer sa stal trvalým vo vzájomnej roztržke.¹¹⁵

4.2 Polycentrický komunizmus

V tomto momente sa Číňania prirodzene začali vyjadrovať pomerne otvorene o zvláštnej zodpovednosti „dvoch veľkých socialistických síl“, ZSSR a ČĽR. Tvrdili, že stanovisko v Moskovskej deklarácii z roku 1960, týkajúce sa označenia ZSSR ako predvoja vo svetovom komunistickom hnutí, je vyvážené uznaním veľkého vplyvu príkladu čínskej revolúcie na obyvateľov a oslobodenecké hnutia Ázie, Afriky a Latinskej Ameriky¹¹⁶. Neúspech sovietskej snahy, na moskovskej konferencii, o usporiadanie svetového komunistického hnutia s jedným centrom, tak de facto potvrdil existenciu dvoch centier, Moskvy a Peking. Obe mali celosvetovú sieť stykov avšak neexistovala medzi nimi žiadna dohoda o rozdelení si právomocí alebo pôsobenia. Ich spolupráca mala do budúcnosti pokračovať v duchu ustanovení záverečnej deklarácie z moskovskej konferencie z roku 1960. Tým vznikala možnosť rozdielných interpretácií situácií, ktoré sa týkali problémov, ktoré konferencia ponechala otvorené. Vznikalo tak riziko ich vzájomného stretu či súperenia. Týkalo by sa to hlavne vplyvu na revolučné hnutia v rozvojových krajinách. A ak by bola Moskva tým silnejším a starším hráčom, tak o to mal byť Peking bližší, práve charakterom svojej revolučnej skúsenosti a emocionálnym zanietením protikolonialistického boja, ku krajinám resp. hnutiam, v ktorých boli podmienky pre revolúciu najslubnejšie.

Z dlhodobého pohľadu sa zdá byť sovietské víťazstvo, na moskovskej konferencii v roku 1960, relatívne, lebo sa javí, že malo menší vplyv ako fakt, že v novej fáze roztržky boli prakticky prinútení opustiť pozíciu jediného centra. Zdalo sa, že bolo len otázkou času kedy budú v rámci socialistického bloku dve centrá a kedy bude svetové revolučné hnutie vychádzať z dvoch veľkých

¹¹⁵ Dostupné z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použitá 1.5.2006) – New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962, str. 51-54 a Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 30

¹¹⁶ Vychádzal som z názoru prezentovanom R. Lowenthalom v kapitole Diplomacy and revolution: The Dialectics of a Dispute: „Now, the Chinese talk quite openly and naturally about the special responsibilities of „the two great Socialist powers,“ the Soviet Union and China; and in the declaration itself, the vanguard role of the Soviet party is balanced in part by the recognition of the „enormous influence“ exerted by the Chinese revolution on the peoples of Asia, Africa and Latin America by its encouraging example to all movements of national liberation.“ Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 31-32

revolúcii. Ale za daného stavu keď obaja protagonisti pokračovali aj naďalej v obmedzenej spolupráci, rovnako ako neboli schopní vyriešiť vzájomné nezhody, nevyvinula sa roztržka do vzniku dvoch oddelených sfér vplyvu, ale do polycentrizmu. Týkalo sa to hlavne KS mimo sovietského bloku, ktoré tak z danej roztržky mohli týmto lavírovaním medzi oboma kolosmi vytážiť čo najviac. To ohrozovalo jednotu svetového komunistického hnutia a to ako ideologickú tak aj diplomatickú.

4.3 Chruščovova správa o záveroch moskovskej konferencie

Čo sa týkalo zahraničnopolitických otázok, Chruščov sa v správe¹¹⁷ nezmienil o USA ako o svetovom policajtovi a svetovom reakcionárskom centre, pretože by sa tak sám uviedol do rozpakov v znovuobnovenom procese zblížovania sa s novou americkou administratívou.¹¹⁸ Správa sa taktiež vyhla definícii nového konceptu „národnej demokracie“, vytvorenému na označenie žiadúceho typu režimu v Rozvojovom svete. Išlo o režimy spĺňajúce určité podmienky. Tieto režimy mali zrealizovať pozemkovú reformu a umožniť slobodu fungovania KS a ich organizácii. Sovieti tak mohli teoreticky zdôvodniť svoju spoluprácu s rôznymi druhmi režimov v rozvojovom svete¹¹⁹.

Prvou odlišnou teoretickou analýzou bolo Chruščovovo hlbšie rozpracovanie, ako bolo v deklarácii, problematiky oslobodeneckých vojen. Zašiel ďalej ako ktorýkoľvek jeho sovietsky predchodca zaoberajúci sa touto otázkou. Zhodoval sa s čínskym pohľadom v tom, že tieto vojny boli nevyhnutné dovtedy, dokedy mali existovať imperializmus a kolonializmus. Ďalej v tejto analýze vyjadril potrebu podpory tejto záležitosti celým svetovým komunistickým hnutím. V závere správy Chruščov verejne potvrdil, že to bola sovietská delegácia, ktorá požiadala o vyňatie formuly stavajúcej ZSSR do čela socialistického tábora a KSSZ do čela svetového komunistického hnutia. Konkrétne toto napadol Mao Ce-tung na konferencii v roku 1957, že bola viac zdrojom nezhôd ako ponúkala výhod, v situácii keď už Sovieti, podľa neho neboli v postavení jediného centra. Touto

¹¹⁷ Dňa 6. januára bola uverejnená Chruščovova správa o záveroch moskovskej konferencie. Dostupné z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použitie 1.5.2006) – New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962, str. 56-57

¹¹⁸ Mimochodom, rozdielne reakcie Moskvy a Pekingu na prvý prejav prezidenta Kennedyho potvrdzovali, že rozdiely v zahraničnopolitických otázkach medzi oboma komunistickými gigantmi pretrvávali a to aj po oficiálnom urovnaní ideologických sporov, ktoré sa z nich vyvinuli. <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, str. 56-57 a Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, str. 33

¹¹⁹ Napríklad s Násirovou Spojenou arabskou republikou či marockou monarchiou Mohameda V.

Chruščovovou správou tak došlo k potvrdeniu polycentrizmu, zo strany Sovietov, dokonca priamo najvyšším predstaviteľom KSSZ, vyvoditeľnom už zo záverečnej deklarácie moskovskej konferencie z roku 1960.¹²⁰

5 Obdobie latentného napätia

5.1 Sovietsko-čínske ekonomické vzťahy

5.1.1 Čínske ekonomické problémy

Zníženie sovietských priemyselných dodávok v roku 1957 a znovu v roku 1960 ako aj stiahnutie sovietskych poradcov, spôsobili citelné straty čínskej ekonomike v dôsledku jej pretrvávajúcej závislosti na sovietskej hospodárskej pomoci. Začiatkom decembra 1960 bol dokonca Liou Šao-čchi vyslaný do Moskvy na rokovanie v záležitosti čínskych dlhov.

Podpriemerné úrody v rokoch 1959 až 1961 zhoršili celú situáciu natoľko, že z Číny, ktorá v uplynulých rokoch exportovala svoje potravinové prebytky, sa stal importér najmä obilia a cukru a to v hodnote minimálne 250 mil. dolárov. Keď došlo k dočasnému odstráneniu politických nezhôd so ZSSR, ten jej povolil predĺžiť splácanie úverov, ktoré v predchádzajúcom roku v dôsledku ekonomických problémov a tým zapríčinennej insolventnosti ČĽR nesplácala.

Vzhľadom na rozvrátenie čínskeho ekonomického rozvoja, bol Peking nútený zrušiť svoje zaharničnopolitické ekonomické plány v potenciálnych oblastiach svojho vplyvu. Sovietsko-čínske trenice v rozvojových krajinách tak boli menej viditeľné ako keby bola ČĽR pri svojej plnej ekonomickej sile¹²¹. Vzájomné ekonomické súperenie o vplyv v rozvojovom svete sa obmedzilo len na Mongolsko a zopár štátov Juhovýchodnej Ázie¹²².

¹²⁰ Chruščovovo tvrdenie, že KS mali byť v budúcnosti schopné zosúladiť svoje pohľady len na základe ich spoločnej ideologickej základne, bez pomoci nejakej autority, ktorá by ich usmerňovala, bolo evidentne nesprávne, lebo Moskva a Peking s pokračujúcimi rozpormi, by asi ťažko boli schopné zosúladiť svoje pohľady. Tak sa aj stalo keď KS ČĽR o dva týždne neskôr schválila rezolúciu kritizujúcu závery moskovskej konferencie z novembra minulého roku. Rezolúcia bola schválená 18.1. 1961. Spracované z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, str. 33-34

¹²¹ Ekonomické väzby ČĽR zostali aj počas roztržky so ZSSR orientované na krajiny socialistického tábora.

¹²² Vychádzajúc z poznatkov R.a Lowenthala v kapitole Sino-Soviet Economic Relations: „ She has so far offered to developing countries little more than \$300 million in credits and grants and her trade with these countries amounts to a mere \$400 million. Mongolia and some countries of South-East Asia seem to provide the only cases of economic rivalry, if not conflict, between China and the Soviet Union.“ Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The

Z dôvodov predpokladu svojej pokračujúcej ekonomickej závislosti na Moskve, bol Peking nútený na niekoľko nadchádzajúcich rokov odsunúť plné využívanie existujúcich možností proti Sovietom. Chcel sa totiž vyhnúť otvorenej roztržke. Následky trvalej roztržky by však boli vážne pre obidve strany. ČLR by utrpela straty a škody, z ktorých by sa spamätávala najmenej 5 rokov.¹²³ A tak nesúhlas so sovietskou politickou koncepciou bol odsunutý do úzadia v dôsledku ekonomických záujmov.

A tak keď prišla sovietská delegácia vedená námestníkom Ministerstva zahraničného obchodu do Pekingu vo februári 1961, aby zahájila predbežné rozhovory v otázke vzájomnej pomoci a ekonomickej spolupráce bol pozitívne privítaná. V skutočnosti však bola otázka vlastnej sebestačnosti témou verejnej diskusie prinajmenšom od prijatia plánu druhej päťročnice v roku 1956.

5.1.2 Ťažkosti Chruščova

Zhoršenie vzťahov so Západom, v dôsledku druhej berlínskej krízy, si vyžadovalo opätovné posilnenie výroby. Ekonomické problémy zatiaľ neboli až tak vážne a tak sa Chruščovovi na 22. zjazde¹²⁴ podarilo presadiť nový program. Voľbami do ÚV sa jeho pozície oslabili a navyiac celá KS sa rozdelila na dve frakcie, poľnohospodársku a priemyselnú. V marci 1962 ÚV neschválil návrh na zvýšenie investícií do poľnohospodárstva na úkor zbrojenia. A tak dodatočné zdroje boli získané zdražením spotrebiteľských cien niektorých tovarov. To prirodzene oslabilo Chruščovovu pozíciu. Lenže oveľa závažnejšie boli v tomto smere jeho zahraničnopolitické neúspechy. Kubánska raketová kríza¹²⁵, ktorá mala za následok oslabenie medzinárodnej prestíže ZSSR a stále sa prehĺbujúca roztržka s ČLR, ktorú mnohí v sovietskom vedení stále viac chápali ako osobný spor Chruščova s Maom. Začal sa objavovať názor, že bez Chruščova by sa možno roztržka s ČLR zmiernila.

Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 38 a z Noguee, J., Donaldson, R.: Soviet Foreign Policy Since World War II, New York 1988, str. 146-153

¹²³ Spracované z Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963, str. 38

¹²⁴ 22. zjazd KSSZ sa konal v dňoch 17.-31. 10. 1961

¹²⁵ ČLR pokladala sovietsky postup, konkrétne ich faktický ústup pod tlakom USA, za zradu svetového komunistického hnutia.

Chruščov sa pokúsil zmierniť svoju opozíciu veľkou reorganizáciou KSSZ. A práve touto pripravovanou reformou si znepriatelil aj poslednú zložku spoločnosti, ktorú predtým uprednostňoval na úkor iných, a ktorej ako jedinej plnú podporu ešte požíval. Armádu už mal znepriatelenú znížením rozpočtu na zbrojenie v rámci politiky mieroveho spolužitia a následne počas zvýšeného zbrojenia uprednostňovaním raketových systémov a jadrových zbraní, čo zapríčinilo zníženie jej stavov. No a čo bolo asi najhoršie, svojim prístupom počas Kubánskej raketovej krízy zapríčinil jej poníženie a stratu jej prestíže. Tak isto hospodárstvo trpelo jeho krátkodobými, čiastočnými až chaotickými reformami.

Chruščovova pozícia bola už v tomto čase natoľko oslabená, že jeho zosadenie na zasadaní ÚV v dňoch 13. a 14. októbra 1964, prebehlo takmer bez odporu.

5.2 Posledné snahy o dohodu

K intenzifikácii roztržky prispelo na začiatku 60. rokov, keď ČLR vyrukovala so svojimi nárokmi na rozsiahle sovietské územia na Ďalekom Východe.¹²⁶ Povahu ich vzájomných vzťahov vykresloval sovietský postoj počas indicko-čínskej pohraničnej vojny v roku 1962 a následný predaj sovietskych zbraní Indii.¹²⁷

K vážnejšiemu pokusu ukládať napäté vzťahy došlo až vo februári 1963, keď Moskva vyzvala Peking k spoločným rozhovorom. Čínska komunistická strana síce vyjadrila súhlas so sovietskou iniciatívou, ale obratom poverila Teng Siao-pchinga prípravou na ďalšie kolo stretnutí s Kremľom.¹²⁸ V júli odcestovala čínska delegácia do Moskvy. Komplikácie nastali už na letisku,

¹²⁶ Išlo o územia, ktoré pripadli na základe Nercinskej zmluvy z roku 1689 Číne. Tá o ne ale prišla po druhej ópiovej vojne na základe tiencinskej zmluvy z roku 1856. Tento stav potvrdila aj pekingská zmluva po tretej ópiovej vojne z roku 1860. Spracované z Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: *Východ, vznik, vývoj a rozpad sovietského bloku 1944 – 1989*, Nakladatelství LIBRI, Praha 2000, str. 334. Prvé verejné čínske požiadavky na revíziu vzájomných hraníc na Ďalekom Východe odzneli v marci 1963 ako odpoveď na Chruščovov postoj k otázke držby Macaa a Hongkongu imperialistami. Neoficiálne ale čínske vedenie vzneslo prvé požiadavky už v júly 1960. Spracované z Noguee, J., Donaldson, R.: *Soviet Foreign Policy Since World War II*, New York 1988, str. 229

¹²⁷ Spracované z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF185.pdf>, (použitie 1.5. 2006) - In Memoriam: Deng Xiaoping and the Cold War, str.

¹²⁸ Na návrh politbyra vypracoval generálny tajomník súhrn téz, neskôr známych pod označením „Návrh generálnej línie medzinárodného komunistického hnutia“, ktorý po Maových úpravách zverejnil denník *Žen-min ž'-pao* ako otvorený dopis sovietskemu ľudu, jeho obsah bol zverejnený v rumunskej tlači. A 14.7. 1963 Výmena otvorených dopisov medzi KSSZ a KS ČLR. Spracované z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF185.pdf>, str. 163 a z Skřivan, A. ml.: *TENG Siao – pching, První muž Říše středu*, EPOCHA, edice PORTRÉTY Svazek 2, Praha 1996, str. 44

keď v rovnakej dobe ako Číňania pristála aj anglo-americká delegácia. Zatiaľ čo západným diplomatom, ktorí pricestovali do Moskvy pripraviť zmluvu o zastavení jadrového zbrojenia, sa dostalo „riadneho privítania“, čínskym poverencom bolo po dlhom čakaní oznámené, že Chruščov na nich nebude mať v najbližších dňoch čas.¹²⁹ S čínskou delegáciou nakoniec zasadol k rozhovorom hlavný sovietsky ideológ Michail Suslov, ktorý už počas prvého dňa prišiel so zaujímavou ponukou. Navrhol, že ak Číňania zastavia verejnú polemiku namierenú proti ZSSR, mohla by sovietska vláda opäť rozšíriť vzájomný obchod, poslať späť svojich poradcov a prípadne pristúpiť k jednaniam o niektorých sporných územiach na sovietsko-čínskej hranici. Číňania však tento „obchod“ odmietli, nemienili spraviť ideologické ústupky výmenou za zisky v materiálnej sfére. Namiesto toho navrhli zvolať stretnutie svetových komunistických strán a doporučili návrat k princípom leninizmu.¹³⁰ Aj napriek tomu, že sa nakoniec čínska delegácia stretla s Chruščovom, nepriniesol sovietsko-čínsky summit hmatateľné výsledky a dokonca ani jedna zo strán neprejavila záujem o obnovenie jednaní v blízkej budúcnosti. Čínska delegácia odchádzala zo ZSSR s pocitom úplneho sklamaní nad sovietskym prístupom, ktorý sa podľa jej názoru ani v najmenšom nedal porovnať so Stalinovým zmyslom pre „komunistickú solidaritu“.

Medzi KSSZ a KS Číny sa vytvorila neprekonateľná politická a ideologická bariéra, ktorú sa nepodarilo odstrániť až do nástupu Teng Siao-pchinga k moci¹³¹. Napätie v čínsko-sovietskych vzťahoch v priebehu 60. rokov eskalovalo. V roku 1964 uskutočnila ČĽR svoj prvý úspešný jadrový pokus a vzápätí začala intenzívne vyvíjať balistické rakety. V každom prípade však disponovala síce zle vyzbrojenou, ale zato obrovskou konvenčnou armádou. Prudký nárast jej vojenského potenciálu a skutočnosť, že už predtým požadovala revíziu svojich hraníc so ZSSR, dalo konfliktu nový rozmer. ZSSR preto vnímal ČĽR ako nevyspytateľné a veľmi veľké nebezpečenstvo. Sovietov v tom podporoval aj Peking svojou novou strategickou koncepciou, že jeho hlavným nepriateľom už neboli USA, ale ZSSR. V roku 1966 Číňania rezolútne odmietli zúčastniť sa na 23. zjazde KSSZ¹³² jej obvinením, že sa stala centrom moderného revizionizmu. V auguste toho istého roku vypukla v

¹²⁹ Spracované z Skřivan, A. ml.: TENG Siao – pching, str. 44

¹³⁰ V rovnakej dobe rokoval Chruščov so zvláštnym zmocnencom amerického prezidenta Averellom W. Harrimannom a zástupcom britskej vlády lordom Hailshamom o možnosti zastavenia jadrového zbrojenia. Pripravovaný dokument sa bezprostredne týkal tiež čínskych záujmov, pretože mal zaväzovať signatárov k zastaveniu jadrových pokusov v atmosfére, vesmíre, na zemi a pod vodou a mal zakázať predaj jadrových zbraní tretím krajinám. Podľa Pekingu plánovaná dohoda jasne diskriminovala rozvojový svet, keď mu prakticky znemožnila prístup k moderným vojenským technológiám.

¹³¹ Teng Siao-pching sa definitívne presadil až na 3. plenárnom zasadaní XI. ÚV KS Číny v decembri 1978 a následne v zahraničnej politike zahájil pomalý proces normalizácie vzájomných vzťahov so ZSSR

¹³² 23. zjazd KSSZ sa konal v dňoch 29.3.-8.4. 1966 a došlo na ňom ku čiastočnej rehabilitácii Stalina.

ČLR tzv. Veľká proletárska kultúrna revolúcia. Vzápätí došlo k prerušeniu straníckych stykov a o dva roky neskôr ZSSR bez predchádzajúceho upozornenia uzatvoril svoje veľvyslanectvo v Pekingu. Roku 1969 prerástol vzájomný antagonizmus do ozbrojeného konfliktu. V marci sa odohralo niekoľko ozbrojených zrážok na sovietsko-čínskej hranici na Ďalekom Východe, v oblasti sútoku riek Amur a Ussuri na ostrove Damanskij. V auguste potom došlo k ďalším pohraničným ozbrojeným zrážkam v oblasti strednej Ázie. Obidva štáty následne v atmosfére pretrvávajúceho napätia sústredili pozdĺž spoločnej hranice ohromný vojenský arzenál. Napätie vo vzájomných vzťahoch pretrvalo až do 80. rokov, keď výmena vedení v oboch krajinách, umožnila zahájiť pomalý proces uvoľňovania vo vzťahoch niekdajších komunistických partnerov. K plnej a oficiálnej normalizácii vzťahov došlo až počas Gobačovovej návštevy ČLR v máji 1989.

6 Záver

Bez pochyby prvé vzájomné nedorozumenia boli spôsobené kritikou Stalina na 20. zjazde KSSZ avšak som toho názoru, že boli prekonateľné. Číňania sa konieckoncov s destalinizáciou a otázkou kultu osobnosti vysporiadali, aj keď skôr by sa dalo povedať, že podľa nich sa nemali s čím vysporiadávať. Ako odznelo na 8. zjazde KS ČĽR. Až nové zahraničnopolitické koncepcie nového sovietského vedenia, koncepcia mierového spolužitia so Západom a prenikania do Rozvojového sveta, v ktorých došlo aj ku zmene priorít sovietskej zahraničnej politiky, ktorá už v takej miere nezohľadňovala čínske potreby, boli rozhodujúcim impulzom k vzpuknutiu roztržky. Zmeny sovietskej zahraničnej politiky odzrkadľovali vnútropolitický vývoj a potreby nového vedenia. To začalo po 20. zjazde KSSZ v rámci celého socialistického tábora presadzovať nové koncepty vnútornej a zahraničnej politiky. Vo vnútro politickej oblasti to bol proces destalinizácie a leninské princípy vnútrostraníckej demokracie a kolektívneho vedenia, v zahraničnopolitickej to boli už zmienené dve nové koncepcie, mierového spolužitia a prenikania do rozvojových krajín. V primárnej rovine by sa dalo povedať, že zmeny vnútro politického charakteru spôsobili Sovietom problémy v ich európskych satelitoch, vo vzťahu s ČĽR sa neprejavili, len zasadili semeno možných nezhôd, ktoré sa mali prejavíť až v budúcnosti keď na to mali mať vhodné podmienky. Zatiaľ čo nové zahraničnopolitické koncepcie sa v Európe prejavili zmiernením napätia, ale spôsobili značnú nevôľu ČĽR, ktorá sa nimi cítila byť prinajmenšom determinovaná ak nie ohrozená.

Čínske zahraničnopolitické ciele boli dvojakého charakteru. V prvom rade to bola otázka Tchaj-wanu. Tá mala svoje historické pozadie, keď ČĽR chcela získať suverenitu aj nad posledným územím bývalého čínskeho cisárstva. Nutné poznamenať, že v tomto ohľade ju v tom plne podporoval Stalin a aj nové vedenie, aj keď to sa chcelo v každom prípade vyhnúť vojnovému konfliktu. V tomto prípade boli hlavným oponentom ČĽR USA a ich 7. flotila umiestnená v Tchaj-wanskej úžine. Iný charakter mali spory s rozvojovými krajinami, konkrétne s Indiou a Indonéziou. Išlo o územný resp. vyslovene nacionalistický spor. Je pravda, že čínska zahraničná politika, zvlášť v prípade rozvojových krajín, v tomto smere vybočovala zo zahraničnopolitickej línie socialistického tábora.

Moskva nemala adekvátne prostriedky, ktorými by Peking prinútila k akceptácii svojich nových koncepcii. Používala pritom striedavo taktiku nátlaku a ústupkov avšak bez toho, aby v nich

zohľadnila podstatné výhrady Peking. Ba naopak, svojim ďalším správaním sa ako vo vnútri bloku tak aj na medzinárodnej úrovni, v ňom vyvolávala len ďalšie obavy a nesúhlas. Tak tomu bolo v prípade Chruščovovej iniciatívy nahradiť ČĽR Indiou či najprv rokovaniami a následne podpisom zmluvy o zákaze jadrových skúšok. Moskva sa obávala následkov v prípade vlastníctva jadrových zbraní Pekingom, vychádzajúc z objektívnych dôvodov prístupu ČĽR k svojim jednotlivým zahraničnopolitickým problémom. Bojové prehlásenia čínskych predstaviteľov a následne ČĽR vyprovokované ozbrojené incidenty zohrali kľúčovú úlohu v postoji Moskvy nedodať jej jadrové zbrane a nakoniec vypovedať zmluvu o jadrovej spolupráci. Čína tak bojovala o svoje medzinárodné postavenie. Nechcela sa stať na Moskve závislou druhoradou mocnosťou. A keďže jej ekonomická situácia ani medzinárodné postavenie neumožňovali priamo vzdorovať Sovietom, použila jedinou kartu ktorú mala a síce ideologickú. Tým rozšírila vzájomné nezhody do ďalšej roviny. Moskve sa následne na bukurešťskej konferencii nepodarilo udržať celú záležitosť na bilaterálnej úrovni a Peking sa podarilo ideologické nezhody preniesť na pole svetového komunistického hnutia. Tam vyvstala otázka ideologickej autority, v ktorej si svoje postavenie skomplikovala Moskva sama, svojim nekoncepčným správaním. Tým Peking preniesol vzájomné rozpory s Moskvou do ďalšej roviny. K rozdeleniu svetového komunistického hnutia však predovšetkým v dôsledku ekonomickej slabosti a závislosti ČĽR na Moskve, nedošlo. Peking si tak iba presadil vlastné špecifické postavenie v rámci neho. V ideologickej rovine došlo k faktickému polycentризmu vo svetovom komunistickom hnutí, ktorý bol potvrdený moskovskou konferenciou v roku 1960.

Dalo by sa povedať, že Sovieti nezohľadňovali v dostatočnej miere potreby a názory svojho najväčšieho a najvplyvnejšieho komunistického spojenca, ba naopak vyvíjali naňho tlak a kritizovali ho v podstate za presadzovanie jeho národných záujmov. Historická skúsenosť, mám na mysli fakt, že čínski komunisti sa dostali k moci takmer úplne sami bez cudzej pomoci, usmernila čínske jednanie odstredivým smerom. V žiadnom prípade, ale tento fakt nechcem preceňovať, práve naopak. Myslím si, že Peking si veľmi dobre uvedomoval svoju vojenskú slabosť a ekonomickú závislosť na Moskve, než aby sa sám iniciatívne púšťal do nejakej dobrodružnej mocenskej politiky. Na druhej strane si čínske vedenie bránilo doma svoje postavenie, ktoré bolo na rozdiel od východoeurópskych režimov, oveľa istejšie. Nebolo preto divu, že bolo citlivé na možných čínskych Chruščovov a v takých prípadoch tvrdo jednalo. Dokazujú to prípady tzv. Strane nepriateľského spiknutia Kao Kanga a Žao Šu-š'a či protistraníckej skupiny vedenej Pcheng Te-chuajom. Rovnako bolo čínske vedenie citlivé aj na svoje medzinárodné postavenie, ktorého sa Moskva svojim

správaním dotkla ešte viac. Či už to bol príklad jej kritiky Pekingu v otázke Tchaj-wanu, či jeho sporov s Indiou a Indonéziou. Ale aj príklad Chruščovovej snahy o nahradenie ČĽR Indiou. Peking sa tak cítil nielen odstrčený, v dôsledku zníženia a neskôr úplného zastavenia ekonomickej pomoci z Moskvy, a ohrozený vo svojom veľmocenskom postavení, ale aj dotknutý z hľadiska svojich národných záujmov. Hľadal spôsob ako by prinútil Moskvu aby zohľadnila jeho názory a myslel si, že ho našiel. Spory sa tak rozšírili do novej roviny, ideologickej. Tu prezmenu Číňania ohrozovali sovietske postavenie a boli iniciátorom napätia. Výsledkom bolo, že Moskva síce teoreticky stratla postavenie jediného ideologického centra v rámci svetového komunistického hnutia, ale aspoň ju to viedlo k tomu, aby bola aktívnejšia vo svojom prístupe k nevládnym KS a oslobodeneckým hnutiam. Peking tak získal de facto len vlastnú ideologickú autonómiu.

Trvalá ekonomická slabosť ČĽR výrazným spôsobom limitovala jej schopnosť efektívneho prenikania do Rozvojového sveta a bola príčinou jej čiastočnej ekonomickej závislosti na ZSSR a jeho bloku. Na druhej strane Peking dosiahol celý rad úspechov. Jeho spoliehanie sa na vlastné sily mu umožnilo vyvinúť jadrové zbrane a balistické rakety, čím si zabezpečil miestenku v prestížnom veľmocenskom klube a nenechal tak zo seba spraviť druhotriednu mocnosť. V ideologickej rovine síce ani z ďaleka nedosiahol to čo chcel a v tomto zmysle svoje súperenie s Moskvou prehral, ale aspoň si vydobyl na nej nezávislé postavenie. Bez pomoci Moskvy sa otázka Tchaj-wanu zdala byť pre ČĽR v jej prospech neriešiteľná, Peking bol tým pádom nútený jednat' priamo s USA, ktoré v tom videli vhodný spôsob ako geopoliticky oslabiť Moskvu. A v skutku ČĽR si vyjedнала aspoň stále kreslo v Rade bezpečnosti OSN. Zjavné geopolitické chyby Moskvy ju teda posilňovali. A v konečnom dôsledku neúspešné súperenie Pekingu s Moskvou o prenikanie do Rozvojového sveta, v ktorom sa ČĽR starostlivo vykresľovala ako rozvojová krajina, položilo akési základy čínskej zahraničnopolitickej koncepcii a vytvorila kontakty, na ktorých stojí a ktoré využíva do dnes. Obzvlášť v dnešnej dobe keď je ekonomicky silná a môže tak oveľa efektívnejšie využívať svoj potenciál.

Rozhodne však nezastávam názor, že Moskva zapríčinila roztržku, že by bola akýmsi vinníkom. Len ju svojim prístupom k Pekingu ako k nerovnocennej krajine a reakciami urýchlila. Veď je vysoko nepravdepodobné, že by v tom čase takmer miliardová Čína s obrovskou rozlohou a svojim komplexným potenciálom natrvalo prijala štatút nejakého sovietskeho satelitu. Tým nebola ani v čase keď v nej mal ZSSR najväčší vplyv, nehovoriac o neskorších obdobiach. Za hlavnú príčinu v počiatkoch roztržky považujem vzájomné nepochopenie vo svojich skutočných zámeroch. Neskôr

v roku 1963 keď Moskva prejavila ochotu na uzmierenie sa, Peking de facto nesúhlasil a zapríčinil, jednako svojimi neskoršími postojmi ako aj skutkami, že vzbudzoval veľké bezpečnostné obavy Moskvy. To na konci 60. rokov vyústilo dokonca do ozbrojeného konfliktu.

Vďaka tejto práci som mal možnosť hlbšie sa zaoberať témou, ktorá ma zaujíma, no o ktorej som nemal veľmi široký prehľad. Pozoruhodná je stále rastúca váha a potencia Číny, či už v ekonomickej, vojenskej alebo z nich vyplývajúcej politickej oblasti. To bude príčinou rastu vplyvu a zainteresovania Číny vo svetovej politike. Túto teóriu podporuje aj výrok bývalého singapurského premiéra Lee Kuan Yewa z mája 1993: „ Čína narušuje svetovú rovnováhu takým spôsobom, že novú rovnováhu musí svet nájsť behom tridsiatich až štyridsiatich rokov. Nie je možné predstierať, že je to len ďalší veľký hráč. Toto je najväčší hráč v histórii ľudstva.“

7 The Sino – Soviet Dispute

The subject of this work is a documentation and intention of the analysis of the dispute between the Soviet Union and People's republic of China, which had from international relationship's point of view very formative influence on Chinese foreign policy. Considerably it appeared during the 60's and mainly during the 70's. But also successive new foreign policy conceptions of Beijing were built on basics set by the conception created by the influence of the dispute.

Historical determination of my work was this. In the second half of the 50's the relationships of both communist giants got complicated. First open disagreements occurred in 1956, when Chinese realized the danger of destalinization and Khrushchev's policy toward Eastern Europe. Moreover Khrushchev, after experiences from Poland and Hungary, after canceling Informbyro decided to create a different form of control over the Communist parties. This should be done by more or less regular summits of the head representatives of the Communist parties. The first summit took place in November 1957 in Moscow (without the presence of Yugoslavia), there were proclaimed „general rules of a socialist construction“, but they came out of the Soviet political system. The transition of the new Moscow leadership to the global conception of peaceful coexistence, had also its share on dispute, because it was understood as „antirevolutionary“ in Beijing.

A direct support for the definite split was a different attitude toward the questions of Tchaj-wan, Indo-Chinese conflicts. The Great Leap caused the biggest indignation of Moscow. It was about separate conception of building Socialism and Communism in China, which had different social-political parameters from those in Russia, after Bolshevik revolution. The Great Leap caused deflection from the Soviet model and a serious break of Sino-Soviet business cooperation.

Khrushchev could not resign to the fact that China, thanks to its own conception, wanted to become the first country, which would achieve final phase of Communism. The tension between two states was enhanced by a scandal with Pcheng Te-chuaj, because Mao saw behind the Marshall's criticism an extensive conspiracy supported by the Soviet Union.

The dispute openly arose in spring 1960, when Chinese Communists publicly declared different ideological views and even then before long they openly criticized attitudes of Moscow.

Actually it meant setting the claim on its own independent position in international Communist movement. Soviet attempts to overcome different opinions ended with failure and contradictory

attitudes showed also in the further Communist world movement meeting in 1960, which was the last one for a long time. In summer 1960 soviet government decided to exemplary punish the Chinese Communists. The government denounced over 300 commercial contracts and asked for immediate settlements of debts for purchase of weapons and other commodities. Into USSR had return 1390 Soviet specialists. The whole Chinese Communist elite, including traditional pro-Moscow fraction of Central Council was considerably irritated by Khrushchev's interference. A serious attempt to calm down the tense in mutual relationship came in 1963, when Moscow challenged Beijing to initiate common talks. Chinese Communist Party expressed consent with the soviet proposal. In july the chinese delegation went to Moscow. In the same time Khrushchev negotiated with a special representatives of the American President and of british government, about a possibility to stop nuclear armament and non-proliferation treaty. The preparing document also refered to chinese interests because obliged all signatories. Chinese leadership considered these initiative as discriminating the developing countries, when it made it's acces to modern military technologies impossible. Sino-soviet summit did not bring any evident results and neither of the sides manifested interest in renewal of negotiations in near future. There was created an insuperable political and ideological barrier between Soviet Communist Party and Chinese Communist Party, which was not removed until Teng Siao-pching and Gorbachev took the power.

In 1963 the dispute came to a period of temporary and latent tension. But the tension in sino-soviet relations quickly escalated during 60^s, in 1966 the party relations were interrupted and after two years the USSR closed it's embassy in Beijing. In 1969 the dispute culminated when the reciprocal antagonism came to few armed border conflicts. It was followed by the period of silence, which lasted until 80^s, when after the change in leadership of both states began the slow progress of release. The process of normalisation of mutual relationship came on top by Gorbachev's visit to China in 1989.

In my analysis I put stress on a brief but still if possible complete description of points of view of both dispute sides in every phase. This includes as the most important internal events as those international. Coming out of the opinion about their interactive bond, I'm convinced that by this should be the easiest way to understand motives of their actions, also reactiones on the actions taken by the other side. And I efford to define the extent to which the attitudes and reactions were influenced by the internal processes or by international events.

8 Zoznam prameňov a literatúry

1. - Bakešová, I.: Čína ve XX. Století, díl 2., Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2003
2. - Bakešová, I., Fürst, R., Heřmanová, Z.: Dějiny Taiwanu, Nakladatelství Lidové Noviny, Praha 2004
3. - Gorodetsky, G.: Soviet Foreign Policy, 1917-1991. A Retrospective, London 1994
4. - Hosking, G., A History of the Soviet Union, 1917-1991, London 1992
5. - Hudson, G., F., Lowenthal, R., Mac Farquhar, R.: The Sino – Soviet Dispute, Frederick A. Praeger, Publisher New York 1963
6. - Jones, R., A.: The Soviet Concept of „Limited Sovereignty“ from Lenin to Gorbachev. The Brezhnev Doctrine, New York 1990
7. - Litera, B.: Studená válka. Mezinárodní vztahy 1945-1963, Praha 1993
8. - Nálevka, V.: Dějiny studené války I., Praha 1997
9. - Noguee, J., Donaldson, R.: Soviet Foreign Policy Since World War II, New York 1988
10. - Prel. Kubeš, Z.: Zahraniční politika a mezinárodní vztahy Čínské lidové republiky 1949-1973. Svoboda, Bratislava-Pravda, Praha 1976
11. - Prel. Misárková, M.: Čínska lidová republika. Stručný historický přehled, Praha 1949-1979. Svoboda, Praha 1981.
12. - Service, R.: A History of Twentieth-Century Russia, Harward University Press Cambridge, Massachusetts 1997

13. - Taubman, W.: Chruščov: člověk a jeho doba, prel. Dvořák, M., 1. vyd. v čes. jaz., BB art, Praha 2005
14. - Tichvinskij, S., L.: Dejiny a súčasnosť Číny. Prel. Durmeková, Z., Pravda, Bratislava 1983
15. - Vernadsky, G.: A History of Russia, New Haven, Yale University Press 1969
16. - Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: Východ, vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989, Nakladatelství LIBRI, Praha 2000
17. - Wanner, J.: Mezinárodní souvislosti politiky détente: Sondy k dějinám SSSR, Praha 1993
18. - Skřivan, A. ml.: TENG Siao – pching, První muž Říše středu, EPOCHA, edice PORTRÉTY Svazek 2, Praha 1996
19. - <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF1AA.pdf>, (použité 1.5. 2006) – The Emerging Dispute between Beijing and Moscow: Ten Newly Available Chinese Documents, 1956-1958
20. - <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACF185.pdf>, (použité 1.5. 2006) - In Memoriam: Deng Xiaoping and the Cold War
21. - <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACFB14.pdf>, (použité 1.5.2006) – New Russian and Chinese Evidence on the Sino-Soviet Alliance and Split, 1948-1959
22. - <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACFC45.pdf>, (použité 1.5.2006) – New Evidence on Sino-Soviet Rapprochement
23. - <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP49DW2.pdf>, (použité 1.5.2006) – New Chinese Archives and a Reappraisal of the Sino-Soviet Split, 1959-1962

Obsah

ÚVOD.....	5
ZHODNOTENIE ZDROJOV.....	8
1 OBDOBIE SPOLUPRÁCE	11
1.1 KOMUNISTICKÉ PARTNERSTVO.....	11
2 SKRYTÉ VÝHRADY	14
2.1 20. ZJAZD KSSZ A JEHO NÁSLEDKY.....	14
2.1.1 <i>Dopad 20. zjazdu KSSZ na socialistický tábor</i>	14
2.1.2 <i>Čínska reakcia na 20. zjazd KSSZ</i>	16
2.1.3 <i>Vývoj vzájomných vzťahov v rámci svetového komunistického hnutia</i>	17
2.2 VZÁJOMNÉ VZĎAĽOVANIE SA.....	19
2.2.1 <i>Nezhody v zahraničnej politike</i>	19
2.2.2 <i>Sovietské aktivity</i>	21
2.2.3 <i>Čínske aktivity</i>	22
2.2.4 <i>Rokovania vo vile Cung-nan-chaj</i>	23
2.2.5 <i>Otázka Taiwanu a jadrových zbraní</i>	24
2.2.6 <i>Chruščovova návšteva ČLR na jeseň 1959</i>	26
3 OTVORENÁ KRITIKA.....	27
3.1 ČÍNSKY POHEAD.....	27
3.1.1 <i>Vynucovanie sovietskej pozornosti</i>	27
3.1.2 <i>Otázka vojny a mieru</i>	29
3.2 INTENZIFIKÁCIA VÝMENY NÁZOROV	30
3.2.1 <i>Sovietska odpoveď</i>	30
3.2.2 <i>Útok Pekingu v tlači</i>	31
3.3 PRÍPRAVA NA ROZHODUJÚCI NÁZOROVÝ STRET	32
3.3.1 <i>Bukurešťská konferencia</i>	32
3.3.2 <i>Utuženie sovietskej zahraničnej politiky</i>	34
3.3.3 <i>Zmena postojov Moskvy a Pekingu</i>	35

3.3.4	<i>Otázka ciest k moci</i>	36
3.3.5	<i>Stiahnutie sovietskych poradcov</i>	38
4	VYVRCHOLENIE VZÁJOMNEJ KRITIKY	39
4.1	MOSKOVSKÁ KONFERENCIA	39
4.1.1	<i>Moskovská deklarácia</i>	39
4.1.2	<i>Ideologická autorita</i>	41
4.2	POLYCENTRICKÝ KOMUNIZMUS	43
4.3	CHRUŠČOVOVA SPRÁVA O ZÁVEROCH MOSKOVSKÉJ KONFERENCIE	44
5	OBDOBIE LATENTNÉHO NAPÄTIA	45
5.1	SOVIETSKO-ČÍNSKE EKONOMICKÉ VZŤAHY	45
5.1.1	<i>Čínske ekonomické problémy</i>	45
5.1.2	<i>Ťažkosti Chruščova</i>	46
5.2	POSLEDNÉ SNAHY O DOHODU	47
6	ZÁVER	50
7	THE SINO – SOVIET DISPUTE	54
8	ZOZNAM PRAMEŇOV A LITERATÚRY	56